

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографически)

на

ХІІ^{то} Обикновено Народно Събрание

(първа извънредна сесия).

XLIV заседание, понеделникъ, 24 юний 1902 г.

(Отворено въ 3 ч. послѣ пладнѣ подъ прѣдседателството на подпрѣседателя г. А. Франгя.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) Засѣданието се открива.

Г-нъ секретарьтъ ще прочете поимения списъкъ на народнитѣ прѣдставители.

Секретарь И. Еневъ: (Прочита списъка. Отсѣдствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: А. Арсениевъ, В. Димчевъ, П. Калинковъ, А. Каназирски, В. Минчевъ, Е. Начевъ, Н. Начовъ и М. Такевъ.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Отъ 178 души народни прѣдставители отсѣдствуватъ 8 души. Като има на лице законното число народни прѣдставители, засѣданието продължава.

Прѣдседателството има да съобщи, първо, че е разрѣшило отпускъ: на г. Михаила Такевъ 6 дена, на г. Александра Каназирски 7 дена и на г. Емануила Начевъ 10 дена.

Г-нъ Габровски има думата да направи своето питане.

Н. Габровски: Имамъ да отправя едно питане къмъ г. Министра на Вътрѣшнитѣ Работи. Нѣколко жители отъ с. Кара-исенъ, Свищовска околия, сж подали една депеша до г. министра, отъ която е пратено прѣписъ до менъ; въ нея се оплакватъ, че кметството злоупотрѣблявало съ общинскитѣ пари, прахосвало ги и тѣ молятъ г. министра да назначи минутно ревизия. Азъ питамъ г. министра, изелъ ли е актъ отъ тази телеграма и мисли ли да направи вѣкакви постѣпки?

Министъръ А. Людскановъ: Взехъ актъ и ще направи нужнитѣ постѣпки.

Н. Лазаровъ: Имамъ да направя, г-да прѣдставители, едно питане къмъ г. Министра на Обществениѣ Сгради, макаръ и да не съмъ голѣмъ

партизанинъ на питанията, защото мисля, че тия питаня, които се правятъ тукъ, могатъ да се съобщаватъ на министра частнимъ образомъ; но азъ направихъ прѣди 15 дена едно такова питане къмъ г. Министра на Обществениѣ Сгради, като го питахъ кога мисли да внесе допълнителния бюджетъ на Министерството на Обществениѣ Сгради; той ми отговори, че бюджетътъ билъ готовъ и слѣдъ 2—3 дена ще го внесе, а оттогава се изминаха 15 дена и въ бюджетарната комисия по настоящемъ се разгледва неговиятъ бюджетъ, а допълнителниятъ още го нѣма. (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Ами военниятъ бюджетъ? Двадесетъ дена вече чакаме!) Сега повтарямъ питането си, за да получа единъ отговоръ отъ г. министра и слѣдъ това ще има да говоря пакъ.

Министъръ М. Сарафовъ: Извънредниятъ бюджетъ по Министерството на Обществениѣ Сгради се печата и, може би, днесъ или утрѣ най-късно ще се раздаде.

Н. Лазаровъ: Тази заранъ бюджетарната комисиия нѣма достатъченъ съставъ, за да гледа работата си, подкачена отъ схботата. Прѣдседателтъ на комисиията, г. Гешовъ, бѣше дошълъ наврѣме, обаче липсваха 5—6 души, за да има пъленъ съставъ и да се започне работата. Вие знаете, че бюджетарната комисиия е една отъ най-важнитѣ комисиии въ парламента. Че това е така, се вижда най-ясно отъ чл. 14....

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля, г-нъ Лазаровъ! Питане ли правите?

Н. Лазаровъ: Говоря върху факта, че бюджетарната комисиия не можъ отзарана да гледа работата си.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Тази бѣлѣжка ще се направи отъ надлежното мѣсто. Ако имате питане, говорѣте по него.

Н. Лазаровъ: Азъ искамъ да обърна вниманието на г. г. народнитѣ прѣдставители върху този печаленъ фактъ, че бюджетарната комисиия не можѣ да засѣдава вслѣдствие на това, че членоветѣ ѝ отсъствуваха.

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Това е работа на бюрото; отнесѣте се къмъ него, кажете му, че членоветѣ на бюджетарната комисиия не присѣдствуватъ, и то ще имъ направи напомняване. Ако това не помогне, тогава можете да направите прѣдложение въ Камарата.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Пристигна се къмъ дневния редъ: продължение разискванията по договора за заема.

Думата има г. Габровски.

Н. Габровски: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Ето вече цѣли 2 мѣсеца, откакъ засѣдаваме, но едва прѣди нѣколко дена ние пристъпихме къмъ изпълнението на най-важната си задача, къмъ упражнението на най-важното си право, което имаме като народни прѣдставители въ една конституционна страна — да разискваме и да вотираме бюджета и свързанитѣ съ него финансови мѣроприятия на правителството. Въ настоящия случай ни прѣдстои не само да опрѣдѣлимъ, дали договорътъ за заема, който е внесенъ отъ правителството, е добъръ или не, дали емисията му е малка или голѣма, дали лихвитътъ и изобщо условията сж по-леки или тежки сравнително съ другитѣ заеми, но ни прѣдстои заедно съ това прѣди всичко принципиално да се произнесемъ: одобряваме ли финансовата и економическата политика на правителството, съгласни ли сме съ него по общото управление на държавата и заслужа ли то да му отпуснемъ исканитѣ кредити, за да може да продължава това управление въ този духъ, въ тази сѣщата посока, въ която е дѣйствувало досега. Съ други думи, можемъ ли и трѣбва ли ние да вотираме единъ заемъ на правителството, когато то още не е дало доказателство, че е изчерпало всички други сръдства за да уравни въ бюджета, не е направило сериозни опити да прокара общанитѣ и дълго време очакванитѣ реформи въ управлението и въ данъчната система и да поведе страната по пътя на економическия и културния прогресъ. Така широко и принципиално поставенъ въпросътъ, менѣ ми се струва, че трѣбва да се разисква финансовата политика на правителството. Ако ли бюджетътъ, г-да, е най-главниятъ законъ, отъ приемането или отхвърлянето на който зависи не само съдбата на правителството, но и посоката, която се дава на държавнитѣ работи, менѣ ми се чини, че не е отъ по-малко значение и настоящиятъ договоръ за

заемъ, при тѣзи условия на държавното съкровище, при които той ни се поднася за вотиране. Едно народно събрание дѣйствително може да гласува много закони, да се занимава по цѣли мѣсеци съ много работи, но не гласува ли то бюджета, не се ли произнесе по онѣзи финансови мѣроприятия на правителството, съ които е сезирано, то не е извършило най-главната си работа, не е дало възможностъ на правителството да върви по-нататкъ да управлява, а на държавата да може да функционира. Ето защо азъ смѣтамъ, че вотирането на бюджета и на финансовитѣ мѣроприятия отъ Народното Събрание е върховната санкция на конституционно управление. Но не е само това. Бюджетътъ и заемитѣ, които сключва държавата, сж мѣрило за економическото, културното и политическото положение на народа. Въ бюджетитѣ може да се види най-ясно по какъвъ начинъ сж разхвърляни държавнитѣ данѣци, какъ се събиратъ приходитѣ на държавата, отговарятъ ли нейнитѣ разходи на платежната сила на данѣкоплатцитѣ и въ какво отношение се намиратъ тия разходи къмъ социалното развитие на страната; сѣщо и отъ заемитѣ, които сключва държавата, най-добъръ се вижда не само какъвъ е кредитътъ на държавата, но и какво е управлението на страната. Г-нъ министърътъ, когато ни говори за заема, постави дебатитѣ, дѣйствително, на една по-широка почва. Той ни каза, че отъ приемането или неприемането на заема ще зависи и нашиятъ бюджетъ дали ще бѣде голѣмъ или малъкъ. Азъ ще кажа нѣщо повече, г-да прѣдставители: че именно бюджетарната политика на нашиятъ правителства е повлияла, за да не кажа създаде, политиката на батакчийскитѣ заеми. Да. Въ настоящия случай ние не можемъ да разглеждаме заема като нѣщо отдѣлно отъ общата финансова политика на правителството; ние не можемъ да се произнесемъ дали този заемъ е добъръ или лошъ, ако абстрахираме всичко това, което се е вършило досега и което мисли да върши правителството. Като е така, азъ мисля, че въпросътъ за заема е въ зависимостъ отъ бюджетарната и въобще отъ финансовата политика на настоящето правителство.

Каквото е управлението въ една държава, такова бива и нейното финансово стопанство, такива биватъ и нейнитѣ бюджети и заеми. Тамъ, дѣто управляватъ не обществени партии, а политически котерии, финансовото стопанство на държавата винаги носи отпечатъка на едно хищническо и разсищническо управление. Нашиятъ бюджет и държавни заеми, г-да, трѣбва да признаемъ, сж най-блѣстѣщата иллюстрация на котерийнитѣ управления у насъ, а отчетитѣ на Върховната Сметна Палата сж присѣдитѣ на тия управления. Даденитѣ подъ сѣдъ либерални министри, това сж изкупителната жъртва на котерийнитѣ управления, цѣли години наредъ. И, може би, още много години пѣха да минатъ и нѣмаше да бѣдатъ дадени подъ сѣдъ бѣлгарски министри, ако държавата не бѣше турена

въ трудно финансово положение, ако не дойдоха тукъ министритѣ отъ нѣколко години наредъ да говорятъ, че хазната е празна, че кредитътъ на държавата е подбитъ, че заеми и летици дългове тежатъ надъ главата ни, че трѣбва да се търси нѣкакъвъ изходъ. Но не е достатъчно само да се хвърля укоръ върху котерийнитѣ управления, но трѣбва да си обяснимъ и тѣхнитѣ причини, трѣбва да разберемъ отъдѣ произлизатъ голѣмитѣ дефицити, съ които винаги сѫ сключвани нашитѣ бюджети, на какво се дължи финансовата криза, за която тукъ постоянно трѣбимъ и всѣки пътъ се хвалимъ, че ще спасяваме държавата, а постоянно я забатачваме. Г-да прѣдставители! Финансовата криза не е случайно явление въ България, и котерийнитѣ управления така сѫщо не сѫ случайни. Въобще нищо случайно нѣма въ свѣта. Има извѣстни причини и ние трѣбва да ги знаемъ, и само ако ги разберемъ, ще можемъ да намѣримъ изхода отъ трудното положение, въ което се намира държавата. Котерийнитѣ управления въ България — а вие всички трѣбва да признаете, че само за котерийни управления може да се говори въ България досега, но не и за партийни управления въ широката смисълъ на думата, такива, които да почиватъ на обществени принципи, които иматъ ръководящи държавни идеи, — котерийнитѣ управления въ България отговарятъ на економическата организация на нашето общество. Тѣ се крѣпятъ на взаимнитѣ отношения на общественитѣ сили въ нашата страна. А какво прѣдставлява нашата страна отъ нѣколко години насамъ? Нараждающата се капиталистическа класа прѣкарва онѣ исторически периодъ въ своето развитие, когато по всѣкакъвъ начинъ и съ всички срѣдства се мѣчи да натрупа въ своитѣ рѣцѣ националнитѣ богатства. Въ тоя периодъ на своето развитие тая класа има нужда не отъ законность и контролъ въ управлението, но, напротивъ, за да може по-свободно да бърза въ държавното ковчежничество и да хазайничи въ държавното стопанство, тя има интересъ да отстрани народа да участвува въ това управление. Така се обяснява цѣлата наша политическа история отъ нѣколко години насамъ; така се обясняватъ онѣ насилнически режими, съ ограничения на народнитѣ права, които прѣкара страната. Антиконтитуционото управление въ България като че ли е било едно необходимо условие, за да се извърши това примитивно натрупване на богатствата въ рѣцѣтъ на зараждащата се капиталистическа класа. И другитѣ страни сѫ прѣкарвали въ самото начало този периодъ на натрупване на капитала, но у насъ то се извърши по единъ вандалски начинъ.

Вие често пъти говорите, че държавниятъ бюджетъ се сключва съ дефицитъ, и търсите причинитѣ за този дефицитъ. Азъ чухъ тукъ отъ нѣкои прѣдговоривши оратори, които казаха, че дефицититѣ сѫ случайни и врѣменно нѣщо. Дефицититѣ се дължатъ на лошитѣ реколти, които имаме въ продължение на двѣ-три години. Дефицититѣ се

дължатъ и на нѣкои не добри закони у насъ, както се изрази г. Министърътъ на Финанситѣ. Така напр., акцизътъ на спирта е спадалъ отъ 4.000.000 на 80.000 л. Той го отдава на една случайна причина, че законитѣ сѫ такива и трѣбва да се измѣнятъ. Дѣйствително, за да се поддържатъ у насъ котерийнитѣ управления съ всичкия имъ салтанатъ и съ разнообразнитѣ имъ апетити, правителствата сѫ сключвали голѣми заеми, съ които сѫ покривали дефицититѣ. Отъдѣ сѫ произтичали дефицититѣ? Отъ свръхсметнитѣ кредити, които сѫ вотирали за извънредни пужди, които сѫ харчени вънъ отъ бюджета. Противъ тия свръхсметни кредити всичкитѣ правителства отъ 1894 г. досега сѫ възставали и сѫ обѣщавали да ги прѣмахнатъ. Азъ и сега си припомнямъ думитѣ на уважаемия г. Гешовъ, който, като министъръ на Финанситѣ въ 1894 г., когато излагаше финансовото положение на държавата, заяви, че една отъ причинитѣ, дѣто нашиятъ бюджетъ не може да бѣде уравновѣсенъ, това сѫ свръхсметнитѣ кредити. А тѣ сѫ произтичали отъ това, че у насъ правителствата сѫ нарушавали закона за отчетността по бюджета и чл. 126 отъ конституцията, който не дава право на правителството да харчи свръхсметенъ кредитъ повече отъ 300.000 л. споредъ старата конституция и 1.000.000 л. споредъ измѣненето. Тѣ сѫ харчили по нѣколко милиона лева свръхсметни кредити, отъ които една частъ сѫ погълнати отъ Военното Министерство, а другата частъ сѫ прѣхосани за салтанати въ управлението. По тоя начинъ отъ 1879 г. до 1894 г. сѫ отпуснати и изхарчени свръхсметни кредити вънъ отъ бюджета на сума 126.315.472 л. Всичкитѣ правителства сѫ правили свръхсметни кредити, но най-много се е злоупотребявало съ това право прѣзъ Стамболовия режимъ. Тѣзи, които дойдоха отсетнѣ, и народняцитѣ, които най-много възставаха противъ свръхсметнитѣ кредити, които тържествено заявяваха, че българскитѣ финанси нѣма да се оправятъ дотогава, докато се не даде единъ уравновѣсенъ бюджетъ, докато българскитѣ правителства не се ограничатъ да харчатъ само онова, което имъ опрѣдѣля Народното Събрание, тѣ, казвамъ, бѣха принудени — отъ какво вие сами знаете — да правятъ свръхсметни кредити и тѣхнитѣ бюджети тѣй сѫщо се сключваха съ твърдѣ голѣми дефицити. Ето нѣкои цифри, които сѫ много знаменателни и които много нѣщо казватъ, защото по нѣкой пътъ гласътъ на цифритѣ е много по-краснорѣчивъ и убѣдителенъ, отколкото най-плѣнителната фразеология. Стамболовиятъ режимъ сключи съ 53.903.635 л. дефицитъ; народняшкиятъ режимъ отъ 1894 г. е сключенъ съ слѣдующитѣ дефицити: прѣзъ 1894 г. 4.302.853 л.; прѣзъ 1895 г. 7.324.205 л.; прѣзъ 1896 г. 7.264.842 л.; прѣзъ 1897 г. 7.284.586 л.; прѣзъ 1898 г. 5.729.475 л. и прѣзъ 1899 г. 14.485.267 л. — вече идва режимътъ на Радославова и Тодоръ Иванчова 1900 г. около 24.000.000 л. Това сѫ дефицититѣ, съ които се е приключвалъ нашиятъ

държавен бюджет. Не ще съмниие, г-да прѣдставители, че когато въ една държава данъцитѣ прѣстанатъ да отговарятъ на податнитѣ сили на населението, това послѣдното като не може да плаща доброволно, държавата е принудена да прибѣгне къмъ насилнически мѣрки. И дѣйствително, отъ нѣколко години насамъ у насъ по насилнически начинъ се събиратъ данъцитѣ. Фактътъ, че имаме грамадни суми отъ недоборъ, не е случайно явление. Мнозина отъ насъ могатъ да кажатъ, че има и партизанство въ тази работа, че нѣкои правителства парочно прѣди изборитѣ или по други съображения не сж искали усилено да събиратъ данъцитѣ въ извѣстни врѣмена; но това сж случайни причини, г-да прѣдставители: азъ мисля, има друга една постоянна причина за поививането на такъвъ голѣмъ недоборъ; то е, че податнитѣ сили на населението сж вече изтощени. Разносцитѣ на нашата държава се увеличиха непропорционално съ приходитѣ на населението. Онѣзи приходни източници, отъ които държавата черпѣше въ продължение на нѣколко години своитѣ приходи, сега сж почти прѣсѣхнали, а нѣкъ правителствата нищо не направиха, за да създадатъ нови поминъци и да усилятъ тѣзи приходни източници, като ги направятъ по-изобилни, а главно — по-трайни. Вие знаете, г-да, че главниятъ недостатѣкъ на нашето народно стопанство е този, че то е прѣимуществено дребно земледѣлческо и, като такова, то е нестабилно, защото зависи вече не само отъ волята на производителитѣ, но и отъ каприза на природата, отъ редъ други явления и причини, независащи отъ човѣшката воля. Земледѣлието е изложено на природнитѣ стихии. Въ продължение на нѣколко години и досега още у насъ държавата събира най-голѣмата частъ отъ своитѣ приходи отъ дребното земледѣлческо производство. Разходниятъ бюджетъ се увеличаваше, а нѣкъ нищо се не направи за да се увеличатъ и приходитѣ на населението. Не ще съмниие, че и кризата още повече се изостри. Но тая криза е прѣди всичко криза економическа, а послѣ вече повлия на държавата и стана криза финансова.

Вие знаете, че главниятъ източникъ за приходитѣ на нашата държава и прѣди Освобождението, и слѣдъ Освобождението, досега, това сж били срѣднитѣ съсловия у насъ, именно: земледѣлцитѣ, дребнитѣ занаятчи и дребнитѣ търговци. Върху тѣхнитѣ плещи главно се крѣпи у насъ държавата, тѣ съставляватъ нейната платежна сила. Но, както казахъ, за поминѣка на тия съсловия у насъ никой почти не се грижи. Държавата вземаше, но не даваше. Туй, което е направено, е твърдѣ незначително. Нуждитѣ на държавата растѣха въ голѣми размѣри, когато, напротивъ, приходитѣ на населението не се увеличаватъ съразмѣрно съ тия нужди. Ние поддържаме една луксозна бюрократическа държава, едно скъпо управление, съ всичкитѣ му салтанати, а пѣкъ въ сѣщото врѣме имаме едно мѣриаво земледѣлие, едно кекаво занаятчиство, което не е въ състояние да даде онѣзи приходи, нужни за

поддържането на тая голѣма и тежка държава. Значи, производството въ страната не се е развило съразмѣрно съ увеличението на данъцитѣ. Вслѣствие на това измѣно се усили още повече кризата въ земледѣлието, която, безъ съмниие, укаса своето влияние и въ другитѣ отрасли на труда у насъ, на занаятчиството. Ватрѣшниятъ пазаръ на страната, който се крѣѣше, както знаете, най-главно на селското и занаятчииското население, ослабна: вслѣствие на това се усили пропадането на занаятчиитѣ у насъ и на дребнитѣ търговци. Не ще съмниие, върху това силно влияние и европейската конкуренция. Економическото развитие на страната подпоава дребното производство, но не по-малко повлия и държавата за събиване на срѣднитѣ съсловия, чрѣзъ увеличаване своитѣ разходи, чрѣзъ изтощаването на населението съ тежки данѣци. По този начинъ като се наруши домашниятъ бюджетъ на селското и занаятчииското стопанство, това се отрази и върху държавния бюджетъ, върху държавното финансово стопанство. Цѣлъ редъ други причини, за които се говори тукъ, дойдоха та усилиха именно тази економическа и финансова криза у насъ. Това бѣше лопната реколта въ продължение на 3 години, която тѣй скѣпо трѣбва да обяснимъ въ свръзка съ туй, за което говорихъ. И вмѣсто правителството да прибѣгне къмъ реформиране на данѣчната система, вмѣсто да помогне за създаването на нови поминъци и да усили приходитѣ на изтощено население, за да може послѣ да разчига ватрѣ на единъ по-траенъ, по-сигуренъ и по-силенъ елементъ за своя бюджетъ, то продължаваше да взема сѣ повече и повече отъ това изтощено население, докато най-сетѣ то клекна подъ тежестта на данѣчния товаръ. Ако прослѣдите, г-да прѣдставители, нашето данѣчно законодателство отъ цѣлъ редъ години насамъ, вие ще видите, че почти нищо не е измѣнено. Не само това, ами може да се каже, че не е имало данѣчна система у насъ; ние наслѣдихме турскитѣ данѣчни закони и съ тѣхъ останахме; направиха се нѣкои измѣнения, за които ще спомена тукъ. Никой отъ управляющитѣ партии у насъ, при всичко че нипаги считатъ за нужно да декларираатъ въ своитѣ програми, никой не е излѣзла да прѣдложи една данѣчна система, по която мисли да управлява страната. Общи фрази колкото щете: намаление на данѣцитѣ, намаление и уравнивяване на бюджета. Говорило се е за унищожението на поземелния данѣкъ, но съ какво ще се замѣни, за това не се е мислило. Всички управляющи партии сж се движили между тия двѣ граници: между поземелния налогъ и десетѣка и по-нататѣтъ не сж могли да отидатъ. Правени сж, дѣйствително, нѣкои измѣнения, нѣкои облекчения въ данѣка, но самата данѣчна система въ нищо не е била засегната. Турскитѣ десетѣкъ, както ни се прѣдаде въ наслѣдство отъ миналото управление, така и ние го практикувахме въ продължение на цѣлъ редъ години, безъ да искаме да знаемъ за онази въпиюща

неправда, която той създава. Отъ една страна, споредъ конституцията, всички граждани сж равни прѣдъ законитѣ, обаче, прѣдъ данѣнитѣ закони тѣ сж стѣвременно неравни. И наистина, ако вземете закона за поземелния налогъ, вие ще видите, че той е единъ законъ, който облага земледѣлското население съ 10% не само върху капитала — земя и върху капитала, който е вложенъ въ нея, но въобще го облага съ 10% върху цѣлия приходъ, който се получава отъ земята; ако вземете пъкъ другитѣ закони, съ които се облагатъ свободнитѣ професии, служебнитѣ занятия и въобще приходътъ отъ движими и недвижими имоти, тамъ облагането става по другъ законъ. Тамъ се прилага законътъ за данѣка върху занаятията, който дѣли гражданитѣ на нѣколко категории, споредъ тѣхнитѣ печалби и състояние, и върху това ги облага. При едно най-малко сравнение се блѣсва въ очи и вие ще видите тая именно неправда въ данѣчното законодателство. Напр., отъ единъ приходъ отъ 5.400 л., който получава единъ чиновникъ, той ще плати по 3% — 162 л., а ако е рентиеръ, на сжщата сума ще плати по 2% — 108 л.; ако е търговецъ — около 100 л.; ако е скотовѣдецъ — споредъ моето прѣсметане 2.500 л., а ако е земледѣлецъ ще плати 2.565. Така щото, ние имаме двѣ мѣрки, по които облагаме нашитѣ граждани, и не ще съмнѣние, това не може да не възмути чувството на справедливостъ въ народа. Всички сж гледали да взематъ отъ работното население, когато другитѣ категории граждани, заможнитѣ, сж били облагодѣтелствувани. При друго едно изчисление азъ бихъ ви посочилъ, колко е голѣма разликата въ облагането на разнитѣ категории данѣкоплатци, за да видите, че дѣйствително у насъ нищо не е направено за да се облекчи данѣчниятъ товаръ и да се разхвърли споредъ платежнитѣ сили на населението. Въобще всички правителства у насъ, г-да, сж забравяли, че данѣчната политика трѣбва да бѣде въ хармония съ потребноститѣ на производството въ страната. Наистина, не е достатъчно само да се направятъ реформи въ данѣчната система. Ние и не очакваме отъ тѣзи само реформи едно коренно подобрене въ положението на народнитѣ маси у насъ; но трѣбва да признаемъ, че и отъ такъвъ една реформа ще може колко-годи да се облекчи халътъ на една голѣма частъ отъ населението и да се помисли по-нататъкъ и за по-радикални прѣобразования. Е добръ, новото прогресивно-либерално правителство, което повече отъ една година управлява страната, въ продължение на цѣлъ редъ години борейки се въ опозиция, възбуди надеждитѣ и вѣрата въ населението, че то е, което ще може най-сетнѣ да тласне нашата страна по пътя на реформитѣ; обаче, какво видѣхме, г-да прѣдставители? Правителството ни прѣдстави единъ договоръ за заемъ, прѣди да е начертало, поне въ общи линии, прѣдъ насъ каква финансова и економическа политика сѣта, то да води занаяпрѣдъ. Правителството, отъ

всичко се види, че не е рѣшено да върви по пътя на реформитѣ, и че то, както и неговитѣ прѣдшественици, иска да спасява държавата отъ батака съ онѣзи сжщи срѣдства, които я вкараха въ батака. (Д. Манчовъ: Туй не е вѣрно!) Че то иска да лѣкува финансовитѣ болки на държавата съ заеми, съ тѣзи сжщитѣ заеми именно, които сж главната причина за неуравновѣсяването на нашия бюджетъ, за дефицититѣ и за забатачването на държавата. (Д. Манчовъ: Азъ имамъ голѣма вѣра, че отсега нататъкъ ще трѣбнатъ българскитѣ работи добръ. — Д. Петковъ: Браво, дѣдо Манчовъ!) И какъ се оправдава правителството, г-да прѣдставители! Казва ни се: „положението на държавата е безизходно, има летищъ дългъ, който виси надъ главитѣ ни и ние трѣбва да го прѣмахнемъ и слѣдъ това само ще можемъ да помислимъ за уравновѣсяването на бюджета, за прѣмахването на дефицититѣ и за прокарването на онѣзи реформи, които сме проповѣждали въ опозиция, които сж написани въ нашата програма“. Менѣ ми се струва, г-да прѣдставители, че едно прогресивно правителство, което дѣйствително желае, щото страната да трѣгне по правилния пътъ на своето развитие, не трѣбваше да почне управлението и поправянето на финанситѣ чрѣзъ заеми. Но тѣзи заеми ги направили другитѣ: тѣ били виновни за това! Доколко сж тѣ виновни, ние много добръ знаемъ това и на врѣмето за тѣхнитѣ грѣшки ние сме имъ казвали това, което тѣ сж заслужили, и сега имаме куража и тукъ да имъ го кажемъ. Не е достолѣпно за едно правителство, за една партия, която 17 години наредъ е била въ опозиция, която се е борила въ името на една програма и е искала самостоятелно да я прокара, недостолѣпно е да оправдава сегашнитѣ си грѣшки съ грѣшкитѣ на своитѣ прѣдшественици. Тая логика въобще е най-лошата и въ сжщо врѣме най-обидната за една партия, която, като не желае, или като се чувства некадърна да изпълни своята програма, да се извинява съ миналото и да обвинява за това своитѣ прѣдшественици. Прѣди всичко, г-да прѣдставители, ние не счигаме, че финансовото положение на страната е безизходно, за да има нужда да се прибѣгва къмъ единъ такъвъ заемъ, какъвто е настоящитѣ. Вие знаете, че всѣкога, когато нашитѣ правителства сж искали да прокаратъ единъ договоръ за заемъ, тѣ сж прѣдставлявали положението на държавата много по-страшно, отколкото е било въ дѣйствителностъ. Имаше и такива правителства, които правѣха обратното, които пъкъ фалшифицираха положението, прѣдставяха го много по-рзово и много по-блѣстящо. Но, както казахъ, развитието на събитията у насъ бѣше такова, щото най-сетнѣ всичко излѣзе на мегданъ, ние лѣснахме въ всѣко едно отношение, видѣхме колко струва нашата държава, какъвъ е нейния кредитъ, какво прѣдставлява нашата Банка, разбрахме се въ всѣко едно отношение и сега вече никаква тайна не сжществува относително по-

ложението на нашата страна, на нашата държава. Когато въ Радославо̀во време се прокара Теневият заемъ и тогава тъй ни плашеха; казваха ни, че червенъ восъкъ ще виси надъ държавния ковчегъ, ако не се приеме заемътъ. И тогава ние заедно съ г. Данева, които бѣхме депутати, протестирахме противъ политиката на заемитѣ; ние по-друго схващаме положението на работитѣ и не се плашехме отъ безизходното положение на държавата. Е добръ, сѣщто нѣщо стана и миналата година. Тукъ сериозни ужъ хора, които иначе минаваха между населението едва̀ли не за финансови капациитети, ни заявиха, че България ще фалира, ако не се приеме заемътъ съ монополитѣ. Ние знаемъ, че монополитѣ се отхвърлиха и България не само че не фалира — фалираха нѣкои партии, разбира се, — по положението днесъ, както слѣдва отъ думитѣ на г. Финансовия Министъръ, не е тъй лошо, както бѣше миналата година. Летициият дългъ, който ние имаме да изплащаме и който ни се прѣдстави тукъ въ цифри, може само да ни стресне, но не и да ни накара да направимъ единъ заемъ, който, както ще кажа послѣ, ще ни ангажира да вървимъ и занаярѣдъ въ сѣщия пътъ на заемитѣ, по който сѣ вървѣли всички бивши правителства.

Но прѣди всичко, г-да прѣдставители, какъвъ е този заемъ? Самъ по себе си той нѣма една принципална подкладка, той не е прѣдназначенъ за нѣкаква народополезна цѣль. Този заемъ нѣма за цѣль нито да повдигне производството въ страната, нито да подобри платежнитѣ сили на населението, нито пъкъ да облекчи бюджета на държавата; този заемъ ни най-малко нѣма да влѣе нова кръвъ въ измършавѣлото тѣло на България; напротивъ, както ще видимъ, бѣджитѣ правителства ще бѣдатъ принудени да сключаватъ нови заеми, за да покриватъ дефицититѣ. Ако приемемъ този заемъ, азъ не се съмнявамъ, че правителството ще се почувствува добръ на мѣстото си; положението му нѣма да бѣде тъй стѣснително, както е сега; при разискването на бюджетитѣ, а особено военния бюджетъ, то вече нѣма да гледа тъй стреснато на работата, както, може би, ще гледа, ако се отхвърли този заемъ. Азъ даже отивамъ по-нататъкъ: военниятъ бюджетъ, който още не ни е прѣдставенъ, ако се приеме заемътъ, може би, ще ни се прѣдстави не вече въ кръглата цифра 20.000.000, както заяви г. Финансовиятъ Министъръ, но въ много по-голяма сума, и едва̀ли това не е една отъ причинитѣ, дѣто не се внася този бюджетъ. Чакате, види се, да се приеме заемътъ, та тогава да кажете: сега имаме пари, можемъ да отпуснемъ още нѣколко милиона за военния бюджетъ. И въобще слѣдъ приемането на заема много по-мѣчно ще може правителството, па и неговото болшинство да пристѣпи къмъ онѣзи реформи, които трѣбва да се прокаратъ въ управлението на държавата, въ свръзка съ бюджета. Има моменти, г-да прѣдставители, когато народното прѣдставителство може да принуди министерството да прокара известни

реформи и да трѣгне въ прави́и пътъ, въ който то не иска да върви. Такъвъ благоприятенъ моментъ ни се прѣдставлява сега именно при гласуването договора за заема. И ние нѣма защо да се стрѣскаме зату́й, защото за насъ е много ясно положението за нашата държава. Отъ рѣчта на г. Финансовия Министъръ азъ не можахъ да извадя заключението, че ако не се вотира този заемъ, ще послѣдва нѣкаква пакостъ за държавното съкровище и въобще за страната. Той ни каза само, че положението е такова, щото ние трѣбва да се сепнемъ. Добръ. Но менъ ми се струва, че не отъ вчера, а отъ много време насамъ сѣ ужъ се сепваме, но въ дѣйствителностъ правимъ онова, за да нѣма нужда постоянно да се сепваме и да стоимъ на нѣжъкъ. Летициият дългъ нѣ тѣзи пера, въ които ни е прѣдставенъ, не е належачъ, не е отъ такова естество, за да не може да се отложи неговото изплащане. Обаче, съ това не искамъ да кажа, че не трѣбва да си плащаме дълговетѣ. Азъ знамъ, че положението на Българската Народна Банка и на земеделѣческитѣ каси, тия двѣ кредитни учрѣждения, отъ които правителството е изтеглило доста крупна сума, не е розово; напротивъ, ние всички знаемъ и чувствуваме това. Но въ такива важни моменти, какъвто е този, когато се иска отъ насъ да приемемъ единъ заемъ, който ще има твърдѣ сериозни послѣдствия за бѣджитѣ на нашата страна и финансовото положение на държавата, въ такъвъ единъ моментъ за насъ сѣ по-важни интереситѣ на държавата, отко̀лото други интереси. Какво, прочее, има да изплащаме? Отъ какви пера състои летициият дългъ, за това ви се говори тукъ надълго и широко отъ г. г. прѣдговоривнитѣ и азъ ще бѣда твърдѣ кратъкъ, но ще мотивирамъ само мнѣнието на нашата група, защо ние не смѣтаме, че летициият дългъ е отъ такова естество, щото да ни принуди да гласуваме този заемъ. Ние мислимъ, че този дългъ не е належачъ и че може да се изплати и по другъ начинъ. Въ този летицъ дългъ има суми, на които ние плащаме лихви и ги прѣдвиждаме всѣка година въ бюджета; има, обаче, и такива суми, за които никакви лихви не плащаме. Най-главнитѣ пера това сѣ съкровищнитѣ бонове първо, а, второ, авансътъ на Бреславската банка. Ко̀лото се отнася до съкровищнитѣ бонове, каза ви се отъ г. г. прѣдговоривнитѣ оратори, че тѣ не сѣ тѣй належачи, щото да има нужда сега непрѣмѣнно да се изплатятъ: тѣ сѣ гарантирани съ единъ много сериозенъ приходъ, приходътъ отъ бандерола, който е заложенъ и банкитѣ редовно си го получаватъ; лихвитѣ имъ се прѣдвиждатъ въ бюджета. Сетнѣ имаме най-главни пера къмъ Българската Народна Банка 29.000.000 л.; къмъ земеделѣческитѣ каси — около 9.000.000 л.; но и г. министърътъ ви заяви, па това се вижда и отъ самия договоръ за заема, че на тѣзи кредитни учрѣждения, даже ако се приеме заемътъ, нѣма да имъ се плати всичко, което иматъ да взематъ; тѣ ще получатъ една твърдѣ малка

сума, а именно Българската Народна Банка — само 10.000.000, а земеделческите каси — не повече от 2.000.000. Така щото въ същност нѣма да стане кой знае какво измѣнение въ положението на тѣзи кредитни учрѣждения; вънъ отъ туй, тѣ разполагатъ съ книжа, съ които могатъ да си служатъ и безъ да се нахърни ни най-малко тѣхниятъ кредитъ, нито пъкъ положението на самитѣ вложители. Другитѣ пера — окупационниятъ дългъ на Русия, около 6.000.000 л., и 2.000.000 л. на Турция, послѣ, различни платежни заповѣди — за тѣхъ ние не прѣдвиждаме лихви въ бюджета си; послѣ, тѣ не сѫ належани и могатъ да се изплащатъ въ продължение на цѣлъ редъ години. Окупационниятъ дългъ къмъ Русия и они къмъ Турция ни сѫ наложени отъ Берлинския договоръ и ние можемъ постепенно да ги изплащаме и азъ не вѣрвамъ да ни екзекутиратъ за тѣхъ. Мисля, г-да прѣдставители, че ние не трѣбва да правимъ такъвъ единъ голѣмъ заемъ съ такава тежка лихва, съ такава голѣма емисия, за да изплащаме безлихвени летици дългове, които споредъ смѣтката ми възлизатъ на около 17—18½ милиона. Но независимо отъ това, г. Министърътъ на Финансите въ своето изложение върху финансовото положение на държавата ни каза, че съ приемането на този заемъ, сумата, която ще се получи, отъ 86.000.000 л. нѣма да покрие цѣли летици дългъ на държавата. Значи, ще остане не изплатенъ единъ летици дългъ. Това вие го заявихте, г-нѣ министри, и азъ го имамъ записано, че нѣма да се покриятъ всичкитѣ летици дългове.

Министъръ М. Сарафовъ: Вие се лъжите, г-нѣ Габровски! Азъ ви изброихъ, че на Банката и земеделческите каси ще бждатъ изплатени.

Н. Габровски: 29 милиона на Банката?

Министъръ М. Сарафовъ: Да. И земеделческите каси.

Н. Габровски: Ами книжвитѣ пари, бумажнитѣ, какво ще правите?

Министъръ М. Сарафовъ: Ние не ги издадохме, Банката ги издаде на основания на свои закони. Банката се е ограничила строго съ законитѣ.

Н. Габровски: Но за ваша смѣтка.

Министъръ М. Сарафовъ: Не, нищо общо нѣма съ държавата.

Н. Габровски: Г-да прѣдставители! Каза ни се, че ако се приеме този заемъ щѣло да се тури край на дефицититѣ. Азъ обяснихъ отъ какво произлизатъ дефицититѣ у насъ. Азъ мисля, че съ приемането на заема нѣма да се тури край на дефицититѣ. Днешното правителство вече два бюджета сключва съ дефицитъ. Миналата година, когато се е

разисквалъ бюджетътъ, и тогава г. г. министритѣ сж заявили, че бюджетътъ навѣрно ще се сключи безъ дефицитъ; обаче, тази година г. министърътъ ни каза, че бюджетътъ за 1901 г. се е сключилъ съ единъ дефицитъ близо отъ 11 милиона, а 1902 г., вѣроятно, съ дефицитъ 3 милиона лева. Сега, азъ не зная на какво се основаватъ надеждитѣ на г. министра, че ако направимъ заемъ, нѣма да имаме дефицитъ. Миналото ни говори, че именно, когато сж правени заеми, тогава бюджетитѣ сж се сключвали съ най-голѣми дефицити. И въобще политиката на заемитѣ е докарвала всѣкога дефицити въ бюджета. И това е много естествено, когато се направи заемъ, когато влѣзатъ паритѣ въ държавното съкровище. (Г. Кирковъ: Разпасватъ си пояситѣ!) Тогава правителствата по-леко гледатъ на работитѣ, биватъ по-щедри въ харченето и по-мѣчно пристапятъ къмъ реформи. Заемитѣ винаги сж падували военния бюджетъ, поощрявали сж пражосеничеството и свръхсмѣтнитѣ кредити и тогава именно се е разпасвалъ поясътъ на управлението у насъ. Азъ се боя да не би слѣдъ приемането на тоя заемъ да се яви тукъ Военниятъ Министъръ и поиска отъ насъ единъ извънреденъ кредитъ отъ 10 милиона за прѣборжаването на нашата армия. (Д-ръ П. Ношковъ: Нѣма нужда, не вѣрвамъ. — А. Каранешевъ: Това е истина!) Ние, г-да прѣдставители, не можемъ да дадемъ нито едно петаче за покриването на държавнитѣ дефицити. Г-нѣ Сарафовъ тукъ открито ви заяви, че една частъ отъ бюджета ще отиде за покриване на дефицити.

Министъръ М. Сарафовъ: Отъ заема ли?

Н. Габровски: Да.

Министъръ М. Сарафовъ: Но за минало врѣме.

Н. Габровски: Да, за минало врѣме. Една частъ отъ заема ще отиде за покриване дефицита отъ миналата година отъ 11.000.000 л. и за тази година отъ 3.000.000 л.

Министъръ М. Сарафовъ: Ако обичате, правѣте разлика между дефицитъ отъ лански бюджетъ и това, което е похарчено за постройка на желѣзници! 4.500.000 л. е извънреденъ бюджетъ и тѣ сж за постройкитѣ Варна и Бургазъ и доплащане строенето на желѣзницитѣ; то нѣма нищо общо съ бюджета.

Н. Габровски: А другиятъ остатъкъ?

Министъръ М. Сарафовъ: 5 милиона дефицитъ по ланския бюджетъ и 4.500.000 л., които сж похарчени за постройкитѣ въ Варна и Бургазъ и доплащане за желѣзницитѣ, които пари трѣбва да се покриятъ съ заемъ.

Н. Габровски: Тѣ сж похарчени вънъ отъ бюджета,

Та, казвамъ, ако ли самото правителство заявява, че една частъ отъ заема ще отиде за покриване дефицита, азъ не мога да си прѣдстави какъ отъ идущата година у насъ ще могатъ бюджетитѣ да се сключаватъ безъ дефицити. Това не е ясно за мене. На не е и възможно. Какъ ще бѣде възможно, когато правителството не мисли да прѣдприеме никакви реформи въ управлението на държавата, когато то само ви заявява, че нашиятъ държавенъ бюджетъ не търпи вече голѣми измѣненни, че разходите сж достигнали до онзи минимумъ, задъ който не може да се надмине. Послѣ, правителството ви заявява, че сега не могатъ да ставатъ коренни прѣобразуванни въ данъчната система, че даже и да можеше да се прокара данъчната реформа, то не очаква отъ тамъ голѣмъ приходъ за държавата. Тогава, по какъвъ другъ начинъ запапрѣд мислите вие да покривате дефицититѣ, които сигурно ще се явятъ, ако не чрѣзъ заеми? Сжщата политика на заемитѣ, която се продължавала отъ 20 години насамъ! И менѣ ми е жалко, че едно правителство, което се титулира прогресивно, дойде не само да оправдава, но и да ни прѣпорѣчва като спасително срѣдство гибелната политика на заеми, която сж поддържали неговитѣ прѣдшественици и противъ която то толкозъ години наредъ е водило борба!

Заемътъ, г-да прѣдставители, самъ по себе си, не ще сѣмѣние, е тежъкъ. И не може да бѣде той лекъ, защото при тия условия, при които е сключенъ — при това забатачено финансово положение на нашата държава, при този поколебанъ кредитъ въ очитѣ на европейцитѣ, — по-добъръ заемъ, прѣдполагамъ, не би могло да се сключи. Какъвто е длъжнитѣтъ, такъвъ е и заемътъ. И нашиятъ заемъ не се опрѣдѣля само отъ положението на финансовото тържище въ странство, но прѣди всичко отъ положението на нашия финанси тукъ. Е добръ, ние всички признаваме, че сме забъркали финанситѣ си, че сме нарушали равновѣсието на държавния бюджетъ — и това нѣщо много добръ се разбира въ Европа отъ онѣзи, които даватъ заеми. — Какъ тогава вие искате да сключите добръ заемъ? И азъ мисля, че тия укори, които се размѣниха тукъ между управляющитѣ партии, може би да си иматъ извѣстно основание отъ тѣхна гледна точка, но отъ наша гледна точка тѣ нѣматъ това основание, защото всички онѣзи, които говориха противъ и въ полза на заема, тѣ именно тикнаха държавата въ този ижтъ, тѣ сж поддържали тази сжща политика на заеми, които докара държавата до това положение.

Но въ заема има и други нѣкои точки, клаузи, които не само уронватъ престижа на държавата, но подкопаватъ основитѣ на конституционното управление у насъ. Това сж задълженията, които правителството взема: да не може да сѣче пари и да издава банкноти. Това е едно външнѣство на чужденцитѣ въ нашата законодателна дѣятелностъ.

Каза ни се, че това било направено отъ бившитѣ правителства, че Теневиятъ заемъ вече турилъ

начало на тоя финансовъ контролъ, на това външно, чуждо външнѣство въ нашия държавни работи. Може и да е тъй, но туй не ни дава право да отивате по-нататъкъ, да направите втора крачка и да дадете възможностъ на чуждитѣ банки да контролиратъ нашето управление. Г-нъ Сарафовъ ни каза, че ограничението да не сѣчемъ пари е въ интересъ на държавното съкровище. Значи, вие сами се признавате за несъстоятелни и некадърни, и викаете чужденцитѣ да дойдатъ да ви дадатъ умъ, да ви дръннатъ за ухото да не харчите повече отколкото ви позволяватъ срѣдствата! Това самопризнание е твърдѣ тежко, особено когато то се прави отъ министерската маса; да искаме външенъ контролъ, защото се признавате за некадърни сами да контролирате управлението си!

Тѣй сжщо е неоснователно и онова възражение, което се правѣше отъ г. г. министритѣ, че не били тѣ виновни за сегашното финансово положение на държавата, понеже заварили едно наследство, което трѣбваше да ликвидиратъ. Това наследство, г-да прѣдставители, е дѣйствително много тежко, но менѣ ми се чини, че тѣзи, които претендиратъ да управляватъ страната, трѣбване, прѣди да поематъ браздитѣ на управлението, да знаятъ какво имъ прѣдстои да вършатъ. Азъ съ удивление чуехъ отъ г. Данена, който ни каза тукъ, че въ оппозиция можело много да се говори и обѣщава, но когато партията дойде на властъ, на държавнитѣ работи се гледало вече прѣзъ други очила, прѣзъ друга призма и че не може да се поддържа онова, което по-рано се е проповѣдвало. Той искаше да изтъкне мисълта, че въ оппозиция партиитѣ гледаатъ на държавнитѣ работи прѣзъ прѣсти, да свалятъ само правителството, но когато дойдатъ на властъ, тогава, притиснати отъ необходимостта, сж принудени да ограничатъ своитѣ искания, да зарѣжатъ своитѣ програми. Такова едно оправдание, г-да прѣдставители, ако не е шарлатания, то е едно пълно самоизобличение въ политическа и умствена некадърностъ. Най-сетнѣ българскиятъ народъ, който взе такова активно участие въ послѣднитѣ избори и даде довѣрието си на правителството чрѣзъ едно болшинство, има право да иска отъ васъ прокарването на ония реформи, въ името на които ратувахте отъ толкозъ години насамъ. И дѣйствително, ще откажете ли вие, че това влияние, което имате въ страната, и доколкото го имате, го дължите именно на тази борба, която сте водили въ продължение на 17 години? Ще откажете ли, че министерскитѣ мѣста, които заемате днесъ, ги дължите на ония надежди и упования, които съ вашитѣ агитации възбудихте въ народната маса? Не бѣхте ли вие, които проповѣдвахте, че като дойдете на властъ, ще оправите държавнитѣ финанси, ще повдигнете производството въ страната и ще подобрите поминѣта на населението, съ една рѣчь, ще направите всичко онова, което цѣли години наредъ обѣщавахте и народътъ очакваше? (Д. Манчовъ: Съ Божию воля всичко ще стане!) Азъ мисля, че едно прави-

телство, което уважава себе си, което зачита думите си, не трѣбваше да се явява тукъ непригответно.

Но, може би, ще ме попитате: тогава какъвъ изходъ предлагате вие изъ това положение, ако намирате, че заемътъ е тежъкъ и че заеми не трѣбва да се правятъ. Ние ви казахме защо сме противъ заема. Ние не сме само противъ тоя заемъ; да бѣхте предложили и другъ по-сносенъ заемъ за тази сѣщата цѣль, която искате да постигнете сега — ликвидирането на летищитѣ дългове, — ние пакъ не бихме гласували, защото ние сме противъ всички ония заеми, които нѣматъ за цѣль повдигането на националнитѣ богатства на страната, да развиятъ производството, съ една рѣчь да повдигнатъ страната ни на една по-висока културна степенъ въ нейното развитие. Ние допускаме и непроизводителни заеми, но само въ такива моменти, когато дѣйствително страната се намира въ опасностъ и когато по другъ начинъ не може да се помогне, освѣнъ чрѣзъ заемъ; то е въ случай на една отбрателна война отъ наша страна и когато нѣмаме други срѣдства. Но сегашниятъ случай не е такъвъ. Заемътъ, който се прави, нѣма за цѣль народното благосъстояние; напротивъ, съ този заемъ ще затулимъ нѣколко открити дупки, като отворимъ една много по-голяма. Ето защо ние не можемъ да гласуваме този заемъ. Не можемъ да гласуваме още и затуй, защото сме убѣдени, че по този начинъ ще насърчаваме правителството да върви въ пътя на заемитѣ, които именно и докараха държавата до забатачване. Ние искаме да поставимъ въпроса ребромъ тукъ прѣдъ васъ, а така сѣщо и прѣдъ народа, за да види той, че длъжностъ на правителството е да изпѣлни ония реформи, които сѣ написани въ неговата програма и които настоятелно се искатъ и отъ народа. Ние мислимъ, че не трѣбва да се правятъ заеми дотогава, докогато не се направятъ всички усилия, за да може да се реформира данъчната система и да се облекчи нашиятъ бюджетъ. Сегашното правителство, прѣди още да внесе бюджета, е водило прѣговори за заемъ; прѣди още да пристѣпи къмъ каквито и да е реформи, то ни прѣдлага единъ заемъ и въ него то вижда спасението на държавата. А пъкъ бюджетътъ, който ни се внесе, вие го имате на ръка, знаете, че въ нищо не се отличава отъ миналогодишния бюджетъ — той е негово копие. И не само не се отличава отъ миналогодишния бюджетъ, но той е едно клише на всички онѣзи бюджети, по които сѣ управлявали всички партии досега. (К. Мирски: Има разлика!) Разликата е твърдѣ незначителна; затуй не говоря за разлика. Готовъ съмъ да призная, че има една разлика, но тя е нищожна, за нея дума не може да става. Каква е разликата въ военния бюджетъ? Разлика може да има: искатъ да намалятъ бюджета на Народното Просвѣщение. Но тѣзи намаления освѣнъ че не сѣ съществени, но сѣ и вредни, защото сѣ отъ просвѣщението. Ние не виждаме правителството да има една система, единъ планъ за прѣобразу-

ване на нашата държава. Не виждаме нѣкаква държавна идея, която да ръководи прогресивното министерство, което е днесъ на власт. Министерството прибѣгва къмъ най-лесното нѣщо, къмъ оная батакийска политика, която е тѣй непопулярна между народа — къмъ заемитѣ. Е добръ, не сме ние, които ще дадемъ възможностъ чрѣзъ своя вотъ на правителството да върви по този пътъ. Напротивъ, ние бихме желали и г. г. народнитѣ прѣдставители отъ болшинството и отъ другитѣ парламентарни групи въ Народното Събрание да се постараятъ да присилятъ правителството, да го натиснатъ до стѣпната и да го накаратъ, прѣди да иска заемъ да му вотираме, да прокара исканитѣ и многоочаквани отъ народа реформи и само слѣдъ туй, ако не достигнатъ срѣдствата за покриване на летищитѣ дългове, за посрѣщане извънреднитѣ нужди на държавата, тогава може да помислимъ трѣбвали да прибѣгнемъ къмъ нѣкакъвъ заемъ, или не. Прѣди да сѣ изчерпани всички други срѣдства, чрѣзъ които може да намѣри източници за уравнивяване на своя бюджетъ и за покриването и на летищитѣ дългове, прѣди да прѣстѣпи къмъ реформитѣ, правителството ни прѣдлага да правимъ заемъ. Менѣ ми се струва, че съ това се прави едно прѣстѣпление. Ние искаме, г-да прѣдставители, прѣобразуването на нашата военно-бюрократическа държава. И народътъ очакваше отъ днешното правителство да трѣгне и поведе държавата по единъ новъ пътъ, толкова повече че нѣкои отъ членоветѣ на това правителство, когато сѣ били въ опозиция, сѣ проповѣждали отъ тая трибуна много добри нѣща. Азъ си припомнямъ, уважаемиятъ г. Христо Тоодоровъ, който въ народнишкото Народно Събрание бѣше избранъ за членъ въ парламентарната комисиия, назначена съ цѣль да направи и прѣдложи въ Събранието нужнитѣ реформи, които трѣбва да станатъ въ бюджета и въ управлението на държавата, тогава даде едно мнѣние, което вие всички знаете, за намалението на военния бюджетъ; тогава той изказа извѣстни трѣзви мисли, които азъ бихъ желалъ да ги потвърди и чуя сега отъ министерската маса. Но види се и той е прѣгърналъ онази логика, че туй, което се пише въ опозиция, не може да се изпѣлни на власт. Е добръ, за да се прѣобърне именно нашата държава отъ военно-бюрократическа, каквато е, въ културна държава, която да служи на културнитѣ цѣли на страната, необходимо е да се прокаратъ цѣль редъ коренни реформи, които да засѣгатъ всички области на народния животъ, на народния поминѣкъ. Трѣбва, прѣди всичко, и азъ очаквахъ това отъ днешкашното правителство, да поведе то една опрѣдѣлена економическа политика, която да създаде нови поминѣци въ страната, да развие у насъ производството, за да може по тоя начинъ да разчитва и държавата на нови по-сигурни и по-трайни източници за покриване на своитѣ нужди. Но за това е необходимо, г-да прѣдставители, прѣди всичко, да се индустриализира земледѣлието чрѣзъ въвеждането на цѣль

редъ разнообразни култури, които именно ще дадат възможност на селското население да намери нови източници за прѣпитание, нови доходи за съществуване. Много пкти тукъ слушаме да се говори, че нашата страна е земеделческа и такава трѣбва да си остане. Азъ мисля, г-да прѣдставители, че това е една погрѣшна мисль. Историческа истина е, и вие много добръ знаете, че само онѣзи страни въ свѣта сж останали земеделчески, които стоятъ назадъ въ своето културно и економическо развитие. Че щомъ единъ народъ прѣминава въ една по-висока стадия на своето развитие, земеделството не може да бѣде главниятъ източникъ за неговото прѣпитание, защото то е най-несигурниятъ и най-нетрайниятъ източникъ. Земеделството става сигуренъ източникъ само тогава, когато то се съедини съ индустрията, когато се индустриализира, съ други думи, когато се създадатъ цѣль редъ индустриални-земеделчески култури. Ето защо ние не можемъ и не трѣбва да дѣлимъ индустрията отъ земеделството. Това сж двѣ части отъ единъ и сжщъ производителенъ организъмъ. Тѣ трѣбва да се развиватъ равномерно и въ взаимодѣйствие, защото както земеделството не може безъ индустрията, така сжщо и индустрията не може безъ земеделството. Ами че най-добриятъ мющерия на индустрията е земеделството, както и най-добриятъ мющерия на земеделството е индустрията. Вие имате нагледенъ примѣръ. Тукъ съ отварянето на захарната фабрика почнаха земеделците да обработватъ цвѣклото, значи, индустрията е най-добриятъ мющерия на земеделските произведения. Има цѣль редъ други индустрии, които взематъ своитѣ сурови материали отъ земеделството. Е добръ, чрѣзъ въвеждането на такива разнообразни култури не само ще се повдигне националното богатство и консомативнитѣ сили на народа, но сжщеврѣменно биха се осигурили и по-трайни, и по-сигурни приходи за поддържането на държавата.

Азъ ви казахъ, г-да прѣдставители, че една отъ причинитѣ, задѣто нашитѣ бюджети сж сключвани съ дефицити, е и тази, че нашето дребно земеделство не е сигурно, не е стабилно въ своитѣ приходи; при една лоша реколта държавата не може да събере онова, което е прѣдвидено въ бюджета. Така стана въ 1896, 1897, 1898 г. Това повлия не само върху държавния бюджетъ, но се отрази и върху общото економическо състояние на страната, отрази се върху всички съсловия отъ народа. Ето защо, за да може да се прѣмахне тази случайност, на която се базира нашиятъ държавенъ бюджетъ, именно върху несигурността на приходитѣ, които се получаватъ отъ земеделството, би трѣбвало прѣди всичко да се погрижи правителството да насърчи развитието на разнообразнитѣ култури въ нашето земеделство — да модернизира нашето земеделство. Въ това отношение, за голѣмо съжаление, у насъ нищо не е направено, или това, което е направено, е твърдѣ незначително. Азъ не виждамъ и сега начало на една подобна политика у

насъ, при всичко че тукъ много се декламира, че трѣбва да се повдигне народното производство, че трѣбва да се развие земеделството и т. н. Всѣка година при разискването на бюджета и въобще когато се обсъжда финансовото положение на държавата, ние чуваме много сладки, много хубави приказки отъ тази трибуна, но съ тѣхъ само си оставаме — по-нататкъ не се отива. Винаги правителствата прибѣгватъ къмъ най-лесното изѣщо — къмъ заемитѣ. Това сж избѣреднитѣ приходи, съ които си служатъ. Но казва ни се, че въ страната нѣма свободни капитали за да може да се развие индустрията и да се индустриализира земеделството. Това е съвършено вѣрно; у насъ нѣма достатъчно капитали, за да може да се прави това, което е необходимо; но питамъ се, какво сж направили нашитѣ правителства досега, какво прави и сегашното правителство, за да привлече чуждитѣ капитали въ страната и да даде възможност на онѣзи, които ги имаме тукъ, за да се развиятъ, да се пласиратъ въ индустрията? Напротивъ, ние знаемъ, че всичко е направено, за да избѣгнатъ чуждитѣ капитали отъ страната; всичко е направено, за да се попрѣчи у насъ на развитието на производството. Създадохъ се цѣль редъ прѣчки отъ страна на правителството. Осигнитъ това има една несигурност за капиталитѣ: това е нетрайността, нестабилността на нашето законодателство и управление. Вие знаете, че капиталитѣ се пласиратъ винаги тамъ, дѣто сж сигурни, дѣто може да разчитатъ на трайни печалби, дѣто, съ една рѣчь, сж обезпечени въ своето развитие. У насъ, благодарение на кютерийнитѣ управления, въ продължение на цѣль редъ години никое правителство не се е грижило да създаде условия за привличане на капиталитѣ въ страната. Е, тогава какъ искате да дойдатъ чуждитѣ капитали у насъ? Не че нѣма свободни капитали въ Европа и не че не търсятъ да се пласиратъ. Напротивъ, вие много добръ знаете, че въ Русия, благодарение на умната економическа политика на Вите, европейскитѣ капитали дойдоха и се пласираха въ руската индустрия съ твърдѣ малки печалби. Азъ бихъ прѣпоръчалъ на почитаемото правителство, което е русофилско, което храни таква почитание къмъ Русия, да послѣдна економическата политика на Вите; азъ бихъ желалъ да видя на червената маса единъ български Вите, който да поведе една такава економическа политика, която да тласне страната по пкти на економически прогресъ, да създаде нови поминѣци, да развие вътрѣшния пазаръ, да повдигне консомативнитѣ способности и платежнитѣ сили на народа и по тои начинъ да създаде по-трайни и по-сигурни източници за държавнитѣ приходи. Данъцитѣ занаятъ нѣма да се намалятъ, защото разноснитѣ на държавата ще се увеличаватъ. Тогава нѣма да прѣдлагате засми, а, напротивъ, съ усиляването на приходнитѣ източници на държавата ще може да се разметне данъчниятъ товаръ върху плещитѣ на по-заможнитѣ, на онѣзи, които повече могатъ да по-

сятъ. По този начинъ ще се създаде една пѣла категория отъ граждани, които благодарение на туй, че се занимаватъ съ производство, съ индустрия и получаватъ по-голѣми печалби, ще може да се хвърли и по-голѣмъ данѣкъ върху тѣхнитѣ плещи; тогава ще може да се пристъпи и къмъ реформиране на данѣчната система. За съжаление, азъ не виждамъ и начало на такава политика. Напротивъ, всички правителства, па и сегашното, тѣ всичко правятъ за да изтопятъ економически докрай страната. И подиръ говорятъ за финансова криза. Тя е неминувема, г-да, финансовата криза е прѣмо послѣдствие отъ економическата немощъ, или, както тукъ се изрази единъ нашъ другаръ, отъ социалната анемия, която прѣкарва нашата страна. Не сж заемитѣ, особено непроизводителнитѣ заеми, разбира се, които ще влѣятъ нова кръвъ въ тѣлото на народа; не сж заемитѣ, които ще повдигнатъ страната економически и културно. Затова сж нужни коренни и по-цѣлесъобразни реформи, които да засѣгатъ главно производството въ страната. Но заедно съ това необходими сж, както казахъ, и цѣлъ редъ закони и условия, които да обезпечаватъ економическия прогресъ. Необходимо е едно стабилно управление,

Като говоря за стабилно управление, далече е отъ мене мисълта на ония „реформатори“, които призоваваха мъртвитѣ и проповѣдваха, че трѣбва да се измѣни формата на държавното управление, да се ограничи конституцията у насъ, за да може да трѣгне държавата въ единъ по-правилень пѣтъ. Азъ мисля, че по два начина може да се създаде стабилностъ въ управлението на една държава: чрѣзъ демокрация, или чрѣзъ едно строго монархическо управление, такова, къмъ каквото се стремѣха блаженопочившитѣ реформатори. Азъ знамъ, че има и сега хора, които не само желаятъ, но и систематически работятъ да се компрометира конституционализмътъ и да се създаде почва за монархията, като се обезорѣжатъ всички партии. Това ви се каза въ двореца въ знаменителната княжеска рѣчь къмъ депутацията, която поднесе отговора на тронното слово: Князѣтъ ви укори, че сте компрометирали парламентаризма въ очитѣ на народа, че много сме засѣдали, а малко работа сме вършили, и ви прѣдупрѣди да внимавате да не би по такъвъ начинъ у насъ да се прѣдстави конституционното управление като безцѣлно и пенужно и т. н. Тѣзи мисли вече шаватъ въ главитѣ не само на известни заинтересовани хора, но — азъ отивамъ подалечъ, като ви кажа, — че тѣ се инспириратъ отъ двореца. Така щото, искамъ да кажа, че стабилностъ въ управлението у насъ може да се създаде или чрѣзъ едно монархическо управление, като се ограничи народниятъ суверенитетъ, или же пъкъ отъ едно демократическо управление на страната, като се демократизиратъ у насъ учрѣжденията, като се даде по-широко участие на народнитѣ маси въ управлението, като се направятъ цѣлъ редъ закони, които да обезпечаватъ свободитѣ и правдинитѣ на

българскитѣ граждани, като се поведе една ясно опрѣдѣлена финансова и економическа политика, съ една рѣчь, като се постави управлението върху демократически начала. Ето този е истинскиятъ пѣтъ, по който ние бихме желали да върви нашата държава. Прави ли се това, г-да прѣдставители? Ние не виждаме подобно нѣщо. Наистина, азъ трѣбва да призная, че сегашното правителство въ своя активъ брои известни дѣла, за които и ние можемъ да го похвалимъ, но то е само въ областта на политическитѣ реформи — свободата на печата и пр., — работи сжко тѣй необходими, които ние високо цѣнимъ; но съ това не се изчерпва въпросътъ, защото реакцията прѣди всичко намира почва въ економическитѣ условия на страната, въ трудното финансово положение на държавата; тамъ тя именно дебне, тамъ тя намира сила, и на тази сила тя се опира. Когато този народъ, изтощенъ економически, съсипанъ въ своя поминѣкъ, не ще може вече да ви дава данѣци, когато се отчае въ своитѣ народни прѣдставители и каже: ето, и тѣзи минаха на властъ, но нищо не направиха, въпрѣки обѣщанията, които ни даваха 17 години наредъ въ опозиция, тогава въ своето отчаяние той ще привие вратъ прѣдъ реакцията и ще ви извика: бактисахме вече отъ конституцията, наситихме се вече да правимъ избори. И тогава отъ високото мѣсто ще ви кажатъ: моментътъ е настѣпилъ, трѣбва да се тури планътъ въ изпълнение, да се дръпнатъ юздитѣ на народа. Но тогава тежко на онѣзи, които тукъ сж парадирани съ конституционализма, които само сж правили политика въ опозиция съ тѣзи свободи и правдини на българския народъ; тежко тогава на тѣхъ. Вамъ, може би, нѣма да бѣде толкова тежко, но тежко и горко на народнитѣ маси и на онази демократическа интелигенция, която още върва въ доброто бѣдѣще на този народъ, която върва, че нашата млада страна незаслужава тази участъ слѣдъ толкова тежки борби и изпитания, ако настѣпни, монархическо управление. Е добръ, именно за да се обезорѣжи реакцията, вие трѣбва да поведете една такава економическа политика, каквато ние ви прѣпорѣчваме. Вие трѣбва да прокарате онѣзи реформи, които сж назрѣли вече въ съзнанието на народнитѣ маси и въ голѣма частъ отъ интелигенцията, онѣзи реформи, които всѣка година отъ тази трибуна ние ви напомняме и вие ги знаете, но, за голѣмо съжаление, като дойдете на властъ, захвърляте ги. Тогава вие обръщате листото на другата страна. Ние ги искаме, защото страната се нуждае отъ коренни и всестранни реформи. Прѣди всичко, слѣдъ като се поведе една ясно и опрѣдѣлена финансова и економическа политика, за която азъ говорихъ, нужно е да се реформира нашата данѣчна система. Данѣцитѣ трѣбва да се разхвърлятъ споредъ платежнитѣ сили на населението. Това е, ако се не лѣжа, една отъ програмнитѣ точки на прогресивно-либералната партия. Днешнитѣ данѣци сж неспособни не само за туй, че данѣчниятъ товаръ е голѣмъ, но главно,

защото сж разхвърлени неравномерно, не споредъ платежнитѣ сили на данъкоплатцитѣ. Ние тукъ нѣма да ви говоримъ, както нѣкои си мислятъ, че данъцитѣ трѣбва постоянно да се намаляватъ; азъ не се съмнѣвамъ, че въ бъдеще данъцитѣ ще растатъ, — това трѣбва да се разбере. Ние имаме една модерна държава, която като всѣки живъ организъмъ подлежи на развитие и ще се развива въ бъдеще. Ние ще искаме много по-голъми кредити за народното просвѣщение, за обществени сгради, за пжтица и съобщения, за болници, за развитието на индустрията, търговията и земледѣлието, за повдигане на производството, въобще за економическото и културно развитие на страната, за създаването на необходимитѣ условия, необходими, за да може да се издигне нашата страна на една по-висока степенъ на културно развитие. Ние ще искаме реформи и затова сж нужни срѣдства. Отдѣ ще ги вземете, ако се ограничите само да намалите данъцитѣ? Но вие постоянно не можете да ги намалявате, азъ ви казахъ. — Ще трѣбва, слѣдователно, да ги разхвърлите по-справедливо, като разтоварите по-слабитѣ и понатоварите по-зможнитѣ, които повече могатъ да носятъ. Туй е то, което ние искаме. Днесъ данъкътъ ако се чувствува, че е несправедливъ, то е не затуй, че самъ по себе си е тежъкъ, но защото селянинитѣ, заетитѣ и дребнитѣ търговецъ вижда, че срѣщу нищожнитѣ приходи, които получава отъ своето производство, плаща съразмѣрно единъ много по-голъмъ данъкъ на държавата, отколкото, напр., единъ чиновникъ, единъ докторъ, единъ адвокатъ, единъ банкеръ, които получаватъ много по-голъмъ приходъ; а има и такива, на които капиталитѣ не сж обложени. Вие знаете, че въ Банката, въ земеделѣческитѣ каси и въ другитѣ кредитни учрѣждения има вложени около 175—200.000.000 л. Азъ не зная какъ сж обложени тѣзи капитали, но ми се чини, че сж обложени твърдѣ малко, а може би, по-голъмата частъ избѣгнали облагането и не плащатъ нищо. На това не се обръща твърдѣ внимание, когато то е твърдѣ важно за насъ: държавата трѣбва точно да си опрѣдѣли източницитѣ, отъ които тя взема своитѣ приходи. Ето защо, г-да прѣдставители, ние настоятелно искаме отъ сегашното правителство да пристъпи къмъ реформиране на данъчната система. Какви реформи ще прокара то, ние не знаемъ. Отъ неговата програма е ясно само това, че то е искало да отмѣни десетъка и да го замѣни съ поземеленъ налогъ. Това е почти едно и сѣщо нѣщо: системата въ сжщностъ не се измѣнява, размѣрътъ на облагането остава почти сжщиятъ. Неравенството прѣдъ данъчнитѣ закони и несправедливостта при облагането оставатъ. Това ли е вашата данъчна реформа? По-нататкъ въ вашата програма се казваше, че ще се пристъпи къмъ облагането доходитѣ отъ непокрититѣ имоти съ нѣкакъвъ си данъкъ върху прихода. Азъ мисли, г-да прѣдставители, че и вие съзнавате нуждата отъ една данъчна реформа, по-

неже сжществуващата данъчна система освѣтъ дѣто не отговори вече нито на условията на нашия животъ, нито на науката, но е станала и непоносима за податнитѣ сили на народа. Нѣщо повече: тя не може да даде нужнитѣ приходи за покриване голѣмитѣ разходи, които държавата прави за своето поддържане. Налата данъчна система трѣбва да се реформира въ смисълъ, като се обложи най-главно печалбата, приходътъ — вие знаете, че ние сме партизани на прогресивно-подоходния налогъ. Мнозина отъ насъ, може би, го намиратъ несвоеврѣменъ, а нѣкои принципиално даже го не одобряватъ; други пъкъ мислятъ, че той е единъ социалистически данъкъ. Вие всички знаете, че въ прогресивно-подоходния налогъ нѣма нищо социалистическо, че той е една палежаща реформа, която може да се осжществи. Въ Франция се мжчатъ да я осжществятъ и при сегашнитѣ условия, защото тя е една реформа, която се иска отъ работнитѣ маси и отъ всички напредничави хора, защото отговори на справедливостта и на съврѣменнитѣ изисквания на науката. Но, най-сетѣ, ако вие мислите, че при сегашното економическо положение, въ което се намира нашата страна, тази реформа още не е изучена отъ насъ добръ и не можете сега да я приложите, тогава въведѣте поне опази система, която е приложена вече въ другитѣ страни, а именно данъка върху капитала и прихода. Защо не направите това, което вече сжществува въ другитѣ държави, ами поддържате рутината, поземелния данъкъ, който е изхвърленъ отъ цѣлъ свѣтъ и който сжществува само въ България и Турция? Даже въ Русия този данъкъ не сжществува! Г-да прѣдставители, безъ реформиране на данъчната система, каквито и намѣления да правите въ разходитѣ на държавата, тѣ ще бждатъ незначителни и по-нататкъ вие ще бждете принудени наново да увеличавате бюджета, защото отъ година на година ще се прѣдвиждатъ сѣ по-голъми разходи за производителни цѣли. Това ще ни се наложи отъ развитието и прѣобразуването на нашата държава въ културна държава.

Друга една реформа, която може и трѣбва да се направи, това е въ разходния бюджетъ на нашата държава. Вие се сѣщате за какво ще говори. То е именно военниятъ бюджетъ. Бѣше врѣме, когато за този бюджетъ не можеше да се говори отъ тази трибуна тъй открито и безъ стѣснение, както сега това вече става; бѣше врѣме, когато военниятъ бюджетъ се считаше за „святая святихъ“ и се прокаряше въ Камарата безъ всѣкакви разисквания. По едно тропване на Военния Министъръ въ бюджетарната комисия, финансовитѣ министри се отказваха отъ своето желание да направятъ нѣкакво измѣнение въ този бюджетъ. Не зная дали и сега ще бжде тъй, по имамъ основание да се съмнѣвамъ, понеже този бюджетъ още не е внесенъ, а пъкъ слухове се носятъ, и твърдѣ упорити, че Военниятъ Министъръ силно настоявалъ бюджетътъ да се увеличи на 24.000.000, върху декла-

рацията на г. Министра на Финансите, че нѣма да бѣде повече отъ 20.000.000. Азъ допуштамъ, че възможно е и сега да се не изгълби онова, което се е обѣщавало. А трѣбва да се съгласите, че когато говоримъ за разходния бюджетъ, най-големитѣ намаления, които могатъ да станатъ, то е именно въ военния бюджетъ. Намалението на военния бюджетъ, г-да народни прѣдставители, може да стане по различни начини. Ние принципно сме поклонници на една друга военна система, на отбранителнитѣ сили на народа; ние и другъ пътъ сме заявявали тукъ открито, че искаме демократизирашето на нашата армия, — нѣщо, което може да се постигне само тогава, когато се въведе другъ единъ типъ народна отбрана, именно милиционната система. Възражавало ни се е, че при сегашното географическо положение, което заема нашата страна между съседнитѣ народи, и прѣдъ видъ историческитѣ задачи, които прѣслѣдва нашата държава, не е възможно сега да пристѣпимъ къмъ реформирането на нашата армия, къмъ въвеждането на милиционната система. При другъ специаленъ случай ние ще можемъ да си изкажемъ мнѣнието по-подробно върху тоя въпросъ и да ви докажемъ, че това не само не е утопия, но е твърдѣ възможно и даже наложително за нашата страна. Достатъчно е да ви напомня само това, г-да прѣдставители, че сегашната постоянна армия, която ние поддържаме, не е израснала върху почвата на българскитѣ национални интереси; тя не е имала съсловни традиции въ миналото, както иматъ напр. французката или германската армии; тамъ милитаризмътъ има историческо минало и е свързано съ цѣлъ редъ съсловни интереси още отъ самото начало. У насъ не бѣше тѣй. Заедно съ създаването на българската държава създадохъ цѣлъ редъ учрѣждения, които ние копирахме отъ Западна-Европа. Защо да не можехме ние въ самото начало вмѣсто този типъ на постоянна армия да въведемъ другъ типъ, именно милиционната система? Защо мислите, че този типъ на военната организация най-добрѣ е отговарялъ на интереситѣ и нуждитѣ на нашата страна слѣдъ Освобождението? Това не е доказано. Просто, ние видѣхме, че съседнитѣ народи, особено голѣмитѣ държави, поддържатъ постоянни армии и харчатъ милиони за тѣхъ, и ние направихме същото. И ние всѣкога се хвалите, че нашата страна е демократическа, че народътъ е демократиченъ, обаче ние въведохте едно отъ най-недемократичнитѣ учрѣждения, милитаризмътъ въ най-грозната му форма, който тежи не само на нашия бюджетъ, но и върху политическото и економическото развитие на страната. Тѣзи, които мислятъ, че България има нужда отъ една голѣма армия, казахъ, винаги оправдаватъ тази нужда съ географическо положение на страната, съ „историческитѣ задачи“ или съ „завѣтния идеалъ“, Санъ-Стефанска България. По поводъ отговора на тронното слово, нашиятъ другари тукъ ви казаха, г-да прѣдставители, какъ гледаме ние социалъ-демократитѣ на

този исторически идеалъ, Санъ-Стефанска България. Азъ нѣма нужда да повтарямъ това, което се каза, но доста е да отбѣлѣжа, че основната грѣшка на всички буржоазни партии отъ самото начало и досега е била тая, че ние сте поставяли за цѣлъ на нашата армия задачи такива, които тя не е въ състояние да ги разрѣши сама. Въпросътъ за освобождението на Македония, който постоянно вълнува умоветѣ у насъ и който е прѣдметъ на разискване всѣкога тукъ, когато ставатъ дебати по отговора на тронното слово, този въпросъ, ние ви казахме, повтарямъ го и сега, нѣма ние да го разрѣшимъ. Македонската свобода нѣма да бѣде дѣло на нашата армия. Поробеното население вътрѣ въ Македония се бори и ще извоюва своето освобождение съ своитѣ собствени сили; то иска свобода за себе си, а не тѣй, както ние разбирате; то може да не иска да се присъединява къмъ една милитаристическа България, къмъ една България потънала въ борчове, които създаде и поддържа учрѣждения, които компрометираха нейното бѣдѣще. Да, г-да, освобождението на Македония нѣма да бѣде дѣло на нашата армия, нито на нашата държава. Въ извѣстенъ моментъ и при благоприятни условия ние ще ѝ спомогнемъ, доколкото зависи отъ насъ, но не да си поставяме за цѣлъ и като историческа задача на нашата армия и на нашата държава освобождението на Македония. (Д. Манчовъ: Това не му е мѣстото тукъ, ми се чини!) По този начинъ ние оправдавате голѣмитѣ военни разходи за поддържане на армията. Та не само това, г-да! Именно съ тѣзи исторически задачи ние като застрапаваме съседнитѣ народи, които ни ревнуватъ, които ни съперничатъ, които сѣщо тѣй искатъ да взематъ единъ пай отъ тѣзи исторически задачи при тѣхното разрѣшение, ги карате и тѣхъ да поддържатъ, цѣтъ-непѣтъ, голѣми армии и да правятъ голѣми разходи. Въ Сърбия ние чуваме да казватъ: България е добрѣ въоръжена, България харчи толкозъ милиона за своята войска, и ние трѣбва да харчимъ толкозъ. Въ Ромъния сѣщо. Обаче, за Ромъния работата стои малко по-другояче; и тамъ, благодарение на цѣлъ редъ такива управления, държавата е достигнала до едно твърдѣ незавидно положение и държавнитѣ мъже бѣха принудени да направятъ економии въ своя бюджетъ. Ние знаете, че Ромъния, като има 1½ милиона държавенъ дългъ, която има двойно по-големъ бюджетъ отъ нашия, направи една твърдѣ голѣма економия въ своя воененъ бюджетъ. Тя направи съ 5½ милиона, ако се не лъжа, економии въ военния бюджетъ, 14 милиона отъ намаление службитѣ на чиновницитѣ и около 7½ милиона въ разнитѣ министерства. И тамъ се дигна сѣщиятъ шумъ, и тамъ генералитѣ и онѣзи, които иматъ интересъ да се поддържа една голѣма армия и да се харчатъ голѣми суми за нея, казваха: България ще ни нападне, тя е по-силна отъ насъ; и тамъ заплашваха, че ще си дадатъ оставката. Обаче, нуждата, държавната необходимостъ най-сетнѣ при-

пуди правителството да присъхне къмъ економию, да намали военния бюджетъ. Менѣ ми се чини, че ние трѣбва да трѣгнемъ по тоя пѣтъ. Ние поддържаме една армия много по-голяма, отколкото даже прѣдвизжда законътъ за въоръженитѣ сили. Съгласно тоя законъ трѣбвало би да се вземе единъ на сто при наборитѣ. На едно население отъ 3.700.000 души би трѣбвало да се взематъ 37.000 души, обаче въ дѣйствителностъ ние поддържаме 46—47 хиляди души. (Министъръ П. Абрашевъ: 44.000!) Значи, правятъ се пѣща, които самитѣ закони забраняватъ. Това се прави не отъ вчера, не отъ днесъ, но отъ цѣлъ редъ години насамъ. Не знамъ какъ ще се прѣдстави сегашниятъ бюджетъ, но азъ не мога да си го прѣдстави друго-яче, освѣтъ надутъ както винаги. Военнитѣ министри никога не са искали да отстъпятъ прѣдъ народното прѣдставителство. У насъ — трѣбва да го кажемъ открито, г-да, — военницата е вдигнала високо глава и командува на гражданската властъ. Вие знаете, че въ Франция въ врѣме на Драйфусовата афера борбата между републиката и реакцията бѣше борба между военната и гражданската властъ. Военнитѣ искаха да катурнатъ републиката и да наложатъ волята си, но народнитѣ прѣдставители съзнаха своето положение и се издигнаха на онай висота, на която ги поставяше републиката. Парламентътъ гласува и поддържа на пѣколко пѣти върховенството на гражданската властъ надъ военната и поставиха военната властъ на мѣстото, на което трѣбва да стои. У насъ, за голямо съжаление, не е тъй; у насъ военнитѣ играятъ тъй, както си искатъ: тѣ сѣ държава въ държава; тѣ мислятъ, че тѣхниятъ бюджетъ, еднакъ направенъ въ Военното Министерство, само за формалностъ трѣбва да мине прѣзъ Народното Собрание, за да се санкционира. Въ тоя случай, г-да, ние трѣбва да погледнемъ много по-сериозно и много по-трѣзво на работата, да покажемъ на тия господа, че войската у насъ е органъ на държавното управление и, като такава, тя е длъжна да изпѣлнява законитѣ на страната, да служи на народа и да се подчинява на рѣшенията на Народното Собрание. Независимо отъ това, г-да прѣдставители, въ програмата на прогресивно-либералната партия по този въпросъ има една точка, която гласѣше, че войската трѣбва да се намали и военниятъ бюджетъ да се постави въ съгласие съ податнитѣ сили на българското население. (А. Каранешевъ: Тя е за агитация написана!) Какво значи това? То значи, че прогресивно-либералната партия, когато е водила борба въ опозиция, е съзнавала, че податнитѣ сили на населението не сѣ въ състояние да понесатъ такъвъ воененъ бюджетъ, какъвто имаме, и че необходимо е да стане извѣстно намаление. Азъ си много добръ припомнямъ думитѣ на г. Данева въ миналитѣ Народни Собрания, когато той отъ тази сѣщата трибуна е поддържалъ, че е възможно да се намали армията у насъ. Е добръ, сега сте на властъ; кога ще намѣрите по-добъръ и по-благоприятенъ моментъ отъ

този, за да пристѣпите къмъ намаление на военния бюджетъ и да поставите военнитѣ сили на страната въ съгласие съ платежнитѣ сили на народа? Каква нужда имаме да поддържаме 45.000 души войска въ мирно врѣме, и особено при сегашното финансово затруднение на държавата? Нали вие, когато бѣхте въ опозиция, казвахте, че слѣдъ като се консолидира международното положение на нашата държава, като се признае Кийзътъ отъ Русия и като се поведе една прѣмолителна русофилска политика, тогава не ще има нужда да поддържаме голяма и скъпа армия, защото нѣма вече отъ кого да ни е страхъ. Вие тогава поставихте вътрѣшното нормално развитие на нашата страна въ зависимостъ отъ нашата външна политика; вие казвахте на вашитѣ противници: пусятъ българския държавенъ корабъ въ водитѣ на руската политика, дайте възможностъ на страната да се умири и да трѣгне въ своя нормаленъ пѣтъ, и тогава ще можете да пристѣпите къмъ уравнивяване на бюджета, ще можете да намалите армията и да прокарате нужнитѣ реформи. Е добръ, вие сега имате най-добрия случай да пристѣпите къмъ тѣзи реформи. По-рано ни плашеха съ неконсолидираното положение на Кийзството, съ нѣкаква си опасностъ, която можала да се разрази надъ главата на България. Но тази опасностъ не съществува сега. Съ какво тогава ще оправдаете поддържането на такава голяма армия, за която ще вотираете повече отъ 20 милиона? Г-да прѣдставители! Азъ мисля, че нашата бѣдна и малка държава може да се поддържа съ една много малка армия. Ако вие не мислите и не считате за възможно въ тази минута да пристѣпите къмъ коренното прѣобразуване на войската чрезъ въвеждане на милиционната система, която винаги прѣдполага едно систематическо военно обучение, което се почва въ училищата, продължава въ стрѣлческитѣ дружества въ общинитѣ и се развива по единъ опрѣдѣленъ планъ, то поне направѣте най-малкото, направѣте опова, което сте поддържали, бидейки въ опозиция: пристѣпѣте къмъ намаление числото на войската, ефективна на армията; поставѣте я въ съгласие съ нашитѣ нужди на държавата, въ съгласие съ платежнитѣ сили на народа. Немѣ въ мирно врѣме, при туй положение на работитѣ въ България, не ще може да мине съ една войска отъ 15—20 хиляди души? Ние бихме могли да минемъ и съ по-малко, но най-сетѣ направѣте туй именно, което считате за възможно, споредъ вашитѣ възгледи. Въ военно врѣме въпросътъ стои малко по-друго-яче; тогава вие винаги имате възможностъ да апелирате къмъ цѣлия български народъ. Когато съществуването и правата на народа се намиратъ въ опасностъ, всички български граждани сѣ готовностъ ще се явятъ подъ знамената. Но защо въ мирно врѣме да се поддържа такава една голяма армия, която изида — позволѣте ми тая дума — 20—25 милиона лева въ годината; защо да се изтрѣгватъ 45.000 души най-здрави производи-

тели отъ тѣхната собствена работа? Нали това е една голѣма загуба за производството на страната? Голѣмитѣ армии, г-да, сж врѣдни не само затуй, че поглѣщатъ голѣма частъ отъ държавнитѣ приходи, но още и затуй, че тѣ отстраняватъ народа отъ производството и го отучватъ отъ работа. Нашето земледѣлие най-силно чувствува това, земледѣлческото население най-добри разбира каква пагуба има за него, за неговитѣ интереси, поддържането на 45.000 души, напуснали нивитѣ си, заналитѣ си, работата си, хванати въ казармата да се обучаватъ. Ето защо, г-да прѣдставители, азъ мисля, че безъ много да говоримъ и безъ да се опияваме, можемъ да пристѣпимъ къмъ намаление на нашата войска и заедно съ това на военния бюджетъ. И оттамъ ние ще имаме една значителна економия.

Но не е само това. Ние можемъ да намалимъ заплатитѣ на военнитѣ — азъ не говоря за долнитѣ чинове, за ниспитѣ офицери; думата ми е за по-виспитѣ офицери, които въ сѣщностъ, при всѣко измѣнение на бюджета, не сж чувствували никакво намаление, тѣхнитѣ заплати не сж закачани или твърди малко сж били закачани. И тѣй е било досега: когато правителството е прибѣгвало къмъ нѣкои економии въ бюджета, то е намалявало заплатитѣ на малкитѣ чиновници и офицери, а най-голѣмитѣ економии сж правени отъ хлѣба на войницитѣ и отъ вещественитѣ разходи. Ние поддържаме една луксозна армия. Има учрѣждения, които сж ненужни, които не отговарятъ на трѣбванята на една демократическа страна, каквато е нашата. Ние искаме да се демократизира армията. Ние се гордѣмъ, че имаме конституционно управление, вие се хвалите, че нашиятъ народъ билъ демократически по своето минало, обаче, за голѣмо съжаление, ние поддържаме такива монархически учрѣждения и наредби, които ни най-малко не носятъ отпечатъкъ на демократически духъ. Влѣзте въ което щете военно учрѣждение у насъ, ако щете въ Военното Министерство, вие ще видите работи, които шокиратъ не само чувствата на демократизмъ, но и понятията за човѣшки моралъ. Прочее, ние искаме поне при сегашното положение на работитѣ да се намали войската и да се постави военниятъ бюджетъ въ съгласие съ податнитѣ сили на нашето население. Влѣзъ отъ това, ние искаме да се намали числото на чиновницитѣ. Тукъ се говори прѣди нѣколко дена, че министерството отъ миналата година още било приготвило щатъ за службитѣ на чиновницитѣ; каза ни се, че то било сериозна работа и че не могло изведнажъ да се прокара. Доколкото азъ помня, за щатъ на чиновницитѣ се говори още отъ 1894 г. насамъ. Оттогава постоянно се е казвало, че докато не се направи единъ щатъ на чиновницитѣ, не ще може да се пристѣпи къмъ сериозни реформи въ разходния бюджетъ. Азъ признавамъ, че щатътъ за чиновницитѣ има извѣстно значение, но това много зависи отъ учрѣжденията, които мислимъ занаяпрѣдъ

да поддържаме. Най-важното въ единъ щатъ за чиновницитѣ е да опрѣдѣлимъ числото на службитѣ и заплатитѣ на чиновницитѣ, но въ сѣщото врѣме прѣдварително да се разрѣши въпросътъ: кои отъ сѣществующитѣ учрѣждения мислимъ ние да запазимъ и какви нови смѣтаме да създадемъ въ нашата държава? Има пѣлъ редъ учрѣждения, които сж излишни и трѣбва да се закриятъ. Като се направи щатъ и като се опростотвори държавата, и отъ тамъ ще имаме една значителна економия.

Ето отъ тѣзи и други още економии ще може да се намѣратъ нужнитѣ срѣдства, за да се посрѣщнатъ най-необходимитѣ нужди на държавата, да се изплатятъ нѣкои отъ подлежащитѣ пера отъ летящитѣ дългове. При едно по-голѣмо усилие, при една по-добра воля отъ страна на правителството и народното прѣдставителство, менъ ми се струва, че ние можемъ да пристѣпимъ къмъ тѣзи коренни реформи, отъ които се нуждае страната, и ще можемъ тогава да намѣримъ нужнитѣ източници за покриването на дълговетѣ.

Ето, г-да прѣдставители, тѣзи сж важнитѣ реформи, къмъ прилагането на които ние подканваме правителството и народното прѣдставителство да пристѣпи още въ тая сесия. Въ противенъ случай, намъ се прѣдставя една дилема: ако не се прокаратъ тия реформи, ако не се пристѣпи къмъ намаление на бюджета; ако не се постави данъчната система въ хармония съ платежнитѣ сили на нашето население; ако не се реформируютъ нашиятъ военни учрѣждения и не се намали военниятъ бюджетъ, питамъ ви азъ: занаяпрѣдъ отдѣ ще черпите приходи за поддържането на държавата? Отъ мършавото земледѣлие ли? Отъ дребното пропадающе занаятчиство ли? Вие сами виждате, че това е невъзможно. Съ заеми ли ще продължавате да управлявате тази държава? Ами съ какво ще ни гарантирате, че слѣдъ приемането на този заемъ, вие нѣма да направите пакъ дефицитъ? Съ какво ще ни увѣрите, че слѣдъ приемането на този заемъ, вие ще пристѣпите къмъ ония коренни и всеостранни реформи, отъ които се пуждае народътъ и управлението на държавата? Вие съ нищо не можете да ни гарантирате, че ще направите това! Ако вие имате сериозно намѣрение и добрата воля да правите реформи, вие нѣмаше да ни прѣдлагате заемъ, но щѣхте да почнете отъ реформитѣ, и само когато ние се убѣдимъ, че има нѣща, които не могатъ да станатъ, че само отъ намаление не може да се удовлетворятъ неотложнитѣ нужди на държавата, тогава можехме да говоримъ и за единъ заемъ. Но каза ни се отъ министерската маса, че правителството не е приготвило онѣзи реформи, които мисли да се прокаратъ въ Камарата; каза ни се, че то нѣма още единъ опрѣдѣленъ планъ за работа и не може да пристѣпи къмъ неговото осществяване. Г-нъ Даневъ даже заяви, че въ опозиция прѣвъ прѣсти е гледалъ на работитѣ, а когато се сѣдне на червената маса, тогава се вижда, че много нѣща, които сж обѣщавани въ

опозиция, сж изпълними и не могат да се поддържат. Тия признания може да правят удоволствие на г. Петкова напр. и на неговата партия и на всички реакционери, но ми се чини, че такива признания не правят чест на една прогресивна партия, която претендира, че се явява защитница тук на народните искания, че работи от името на една програма. Най-сетне казаха ни, че не били готови. Тогава аз ви питам, г-да министри, въ оппозиция какво правихте? Немѣ реформитѣ вне трѣбваше да изучавате когато дойдохте на министерската маса? Тия реформи никога не се изучават добръ въ канцеларията, тѣ се изучават добръ тогава, когато партията е близо до народа, когато знае неговитѣ искания и се занимава съ нуждитѣ на държавата. 17 години въ оппозиция, аз мисля, че вие имавте достатъчно време да проучите тия реформи, да изучите държавните нужди и да се явите тукъ съ единъ опредѣленъ планъ за реформиране на държавата. Припомните си добръ, че когато въ Франция въ 1895 г. дойде радикалната партия на власт, именно партията на Брисонъ, и когато за прѣвъ пътъ се предложѣ законътъ за прогресивния данѣкъ въ камарата, противницитѣ станаха и казаха на министъра, че това е едно недоносче, една не проучена реформа, тѣ имъ отговориха, че когато сж били въ оппозиция, не сж се занимавали само да бистрятъ политиката, а прѣвъ това време сж изучавали нуждитѣ на държавата, писали сж законопроекти и сега се явяватъ съ готови реформи. Или ние сме се лѣгали като сме мислили, че господата отъ прогресивната партия въ оппозиция сж знаели нуждитѣ на държавата? Но ние бѣхте народни прѣдставители въ Стойловата и въ Радославовата камари и прѣвъ всичкото това време говорихте за нуждитѣ на държавата, критикувахте и прѣдлагахте даже извѣстни реформи. Защо сега мислите, че не може да се прокаратъ? Не затова ли, защото въ такава една страна като нашата може по-лесно да се управлява съ заеми, отколкото съ реформи, на които нѣтъ е тѣжливъ и въ които министерството може по-лесно да си разбие главата? Казахъ, че сегашното министерство въ това отношение почти нищо не е направило, при всичко че то е излѣзло отъ срѣдата на една прогресивна партия. Но, г-да прѣдставители, само онази партия може да се счита за посетелка на прогресивни идеи, на свободно управление, която черпи сила въ развитието на демократическитѣ наредби, въ економическия и културния прогрес на страната. Питамъ ви: откабъ сте поели управлението на държавата въ продължение на една година, какви доказателства сте дали, че искате да извадите страната отъ този пътъ, по който сж я водили вашитѣ прѣдшественици? Какви сериозни опити сте направили за да облекчите бюджета и да прокарате многоочакванитѣ реформи, та да имате пълно нравствено право да искате да ви вотираме заема? Нищо подобно! Начало даже нѣма!

(Д. Манчовъ: Въ 3 мѣсеца какво исканъ?) Не е 3 мѣсеца, а повече отъ година. (Д. Манчовъ: Това правителство е отъ 3 мѣсеца! — Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля г. Манчова да пазѣ тишина!) Вие искате да видите България отъ батака съ онѣзи скитни сръдства, съ които и вкарахте въ този батакъ. Ето защо въ настоящия случай по никой начинъ нашата група не може да ви вотира заема. Г-нъ Влайковъ, като говорѣше вчера за пѣкои реформи, които трѣбва да се прокаратъ въ управлението на нашата държава, каза ви, че винаги прѣвъ политиката на реформитѣ се е изпрѣчвала една фатална, една тъмна сила и която трѣбва да се побѣди. Коя е тази фатална сила, г. Влайковъ не обави, но вие се сѣбцате. Тази сила, това е котерийниятъ духъ въ управлението у насъ. Котерийнитѣ не искатъ реформи. Котерийнитѣ ви заивяватъ, че „дневната наредба е добра и отговори на нашитѣ цѣли; ние нѣмаме интересъ да я измѣниме; по-добръ да приемемъ заемъ, който ще се разхвърли върху плещитѣ на цѣли български народъ и ще се плаща главно отъ земледѣлцитѣ, отъ работното население, отколкото да прокараме реформи, които ще урѣдѣятъ най-много насъ, заможнитѣ“. Тѣ казватъ: „по-добръ заемъ, отколкото нова данѣчна система, защото въ такъвъ случай ще трѣбва ние да поемемъ върху себе си една голѣма частъ отъ данѣчниятъ товаръ“. Ето тая е тайствената сила, която прѣчи да се въведатъ реформитѣ. Противъ тази тъмна сила ние се боримъ и викаме на борба работнитѣ маси. Много пѣти ние сме апелирали къмъ народнитѣ прѣдставители и къмъ правителствата да пристѣпятъ къмъ реформи, знаейки много добръ, че нѣма да ни послушатъ. Обаче, ние мислимъ, че изпълняваме единъ свой дългъ, съ това като ги позоваваме да трѣгнатъ по онѣзи пѣти, които имъ се прѣпорѣчва отъ интереситѣ на социалното развитие на страната. Но туй, което не искатъ, или не могатъ да направятъ управляющитѣ партии, ние ще апелираме къмъ работнитѣ маси, да го извоюватъ съ борба. Ние ги позоваваме да се противопоставятъ на тази реакционна сила, която сѣгва прокарането на реформитѣ и се изпрѣчва на пѣти на економическия и културния прогрес на страната. Къмъ тѣзи заинтересовани съсловиѣ отъ народа ние апелираме. Вие не искате реформи, ние нѣкъ ще се помѣчимъ да ви ги наложимъ чрѣвъ силата на народното движение. Ето това имаме да ви кажемъ ние, като ви заивявамъ, отъ името на нашата група, че нѣма да гласуваме заема, който има за цѣль не да извади държавата отъ финансовитѣ затруднения и да помогне на страната да трѣгне въ нормалния пътъ на економическото и културно развитие, но, напротивъ, още повече да я забатачи и задържи тамъ, дѣто я тикнаха всички бивши управления.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Давамъ 5 минути отидихъ.

(Слѣдъ отдихъ.)

Прѣседателствующъ А. Франгя: (Звъни.) За-сѣданieto се продължава.

Г-нъ Мушановъ има думата.

Н. Мушановъ: (Отъ трибуната.) Г-да народни прѣдставители! Отъ нѣколко дена се дебатира по единъ отъ важнитѣ въпроси, подложени за разрѣшение въ сегашната сесия на Народното Събрание, въпросътъ за заема. Много по-авторитетни хора отъ мене говориха вече прѣдъ васъ, за да имамъ азъ смѣлостта да отида да убѣждавамъ или разубѣждавамъ нѣкои отъ ония мнѣния, които сж вече съставени. Азъ искахъ да излѣза да кажа моитѣ лични мотиви, за да мога да мотивирамъ вота прѣдъ моитѣ избиратели. Въ групата, къмъ която принадлежа азъ, има вече различни мнѣния: новата демократическа група се обяви противъ заема, и г. Такевъ, който се числи къмъ старата група, — противъ заема. Азъ отсега обявямъ, че ще гласувамъ за този заемъ. Тѣй като, за щастие или нещастие, въ групата, въ която бѣхъ, тѣй се раздѣли, то трѣбва всѣки единъ лично отъ насъ, който има нѣкакво мнѣние несъгласно съ това на групата, да излѣзе и мотивира вота си въ Народното Събрание.

Говориха нѣколко оратори, отъ които да ви кажа право въпроса подеха много по-сериозно, отколкото ще го подема азъ. Рѣчъта на г. Теодорова, като бившъ министъръ на Финанситѣ, може да има много голѣмъ авторитетъ прѣдъ васъ. Азъ я изслушахъ и въ края той направи едно голѣмо противорѣчие, което още тогава създаде у мене мисълта, че сериознитѣ умове по финанситѣ въ България ще гласуватъ противъ този заемъ, обаче въ аргументацията, която навеждатъ тѣ, за да мотивиратъ мнѣнието си, че ще гласуватъ противъ заема, въ тази аргументация азъ намѣрихъ много голѣма убѣдливостъ да гласувамъ за заема. Ще дойде много по-подирѣ, за да докаже на почитаемото Събрание това противорѣчие, за да схванатъ ония мисли, които мене възбуждатъ, та надѣвамъ се да ме извинятъ отъ крайната лѣвица, отъ срѣдата на която може би азъ единъ ще гласувамъ за заема. (К. Мирски: Има и още!) Не зная.

Г-да народни прѣдставители! Въпросътъ за заема въ България се повдига не отъ вчера; повдига се вече отъ нѣколко години подъ редъ и той изѣде главата — пека се изкажа съ туй просто изражение — на много вече правителства. Още въ времето на г. Теодорова се прѣдприе правенето на конверсионенъ заемъ, за да може не само да се консолидира финансовото ни положение, но и да се помогне за времевнитѣ затруднения, които се явиха, когато г. Теодоровъ управляваше и бѣше въ много затруднително положение. Наслѣдницитѣ му единъ слѣдъ другъ искаха да правятъ сжщото нѣщо. Г-нъ Теневъ искаше сжщо да направи конверсия, за да осигури финансовото положение на страната, и ко-

гато той сполучи ужъ съ единъ заемъ, който по-подирѣ не можѣ да се реализира, той направи ония пословични съкровищни бонове, които както г. Сарафовъ, така и прѣди него други казаха, че стоятъ като единъ много опасенъ мечъ на българскитѣ финанси. Тази сдѣлка, може би, бѣше главната причина да кара всички други послѣдующи правителства слѣдъ него да искатъ да консолидиратъ летищитѣ дългове; тоя sui generis заемъ съ съкровищни бонове, казвамъ, накара всички послѣдующи правителства да искатъ да консолидиратъ летищия ни дългъ. Миналата година, когато г. Каравеловъ дойде като министъръ на Финанситѣ, и него блазнѣше първата мисълъ, че за да може да се оправи финансовото положение на нашата страна, непрѣмѣнно трѣбва да се консолидира летищиятъ дългъ, и въ туй свое желание отиде до крайността, да сключи единъ заемъ, който бѣше отхвърленъ почти отъ всички мислящи българи. Но за забѣлѣзване е въобще това, което характеризира винаги нашитѣ български партизански прави, че ако този заемъ, който е сега прѣдставенъ, бѣше прѣдставенъ на мѣстото на она, който миналата година се отхвърли — може би и да грѣша, почитаеми г-да, — азъ вѣрвамъ, че щѣше да се приеме и забрави вече. А когато ние се поставяме една година слѣдъ оная дата, когато монополниятъ договоръ се отхвърли, ние отиваме да диримъ и такива лопи страни въ сегашния, който въ положението на оня заемъ, прѣди една година, бихме счели за добри. Азъ мисля, че отъ въпроса за заемитѣ въ България не трѣбва да правимъ и въпросъ за оръжие противъ правителството; въпросътъ за заема трѣбва да се обсъжда отъ онова по-високо гледище на народнитѣ интереси, на финансовитѣ интереси на страната, отколкото да го считаме, че въ момента днесъ може да ни служи като едно сериозно оръжие противъ правителството, което е днесъ на власти. Спрѣмо правителството въ България политическитѣ партии иматъ много срѣдства да се борятъ; но когато се отнася до финансовото положение на страната, азъ мисля, че трѣбва да оставимъ този въпросъ настрана и да поддържимъ това, което мислимъ, че интереситѣ на страната изискватъ, и да отидемъ срѣщу него по ония въпроси, които мислимъ, че сж пакостни за интереситѣ на народа. На това гледище се поставямъ, г-да прѣдставители; когато ще отида да развия нѣкои и други въпроси, макаръ, може би, сж извѣстни на всички ви.

Г-нъ Теодоровъ бѣше най-компетентниятъ да засегне всички въпроси, които самичкиятъ заемъ прѣдставлява. Азъ не мога да намѣря, и мисля, че не ще да има другъ въ настоящето Народно Събрание да не приеме, че ловкостта, съ която г. Теодоровъ си служеше, способността, съ която разви много въпроси, почти е незамѣнима. Първата частъ на рѣчъта му, а именно, че настоящето правителство не можеше да сключи по-добъръ заемъ, защото то е сжщото, което сключи монополния и което падна по монопола, бѣ много хубаво и силно

аргументирана. Но когато се влезе въ същността на самичкия заемъ, когато трѣбваше да се третира върху въпроса за летиция дългъ, въпроса за съотношението на летиция дългъ къмъ редовния бюджетъ, какви прѣдимства прѣдставлява той прѣдъ дългосрочнитѣ заеми и какви лоши страни прѣдставлява за бюджета въобще и за общото финансово положение на страната, тамъ, мисли, г. Теодоровъ направи едно противорѣчие, което, може би, бѣше диктувано отъ това, че искаше да гласува противъ заема, когато въ мотивитѣ му имаше много аргументи да гласува за заема.

Най-напрѣдъ, на всички ви се прѣдставлява този въпросъ: когато една държава се намира въ много трудно финансово положение, какви сж ония срѣдства, които трѣбва да прѣдприеме, за да спаси положението? (Нѣкой отъ крайната лѣвица: Да увеличи войската!) Когато дойде за увеличението на войската, азъ ще говоря повече отъ нѣщо; тъй щото, не ме закачайте сега още въ началото на рѣчта ми. — Има три начина, по които държавитѣ могатъ да излѣзатъ отъ трудното финансово положение; тѣ сж: или да създадатъ нови данъци, или да правятъ заемъ, или, най-послѣ, да продадатъ нѣкое държавно имѣние. По моятѣ понятия, по тия въпроси азъ знаа само тѣзи три срѣдства. Миналата година, когато ромѣнското правителство направи 175-милионния заемъ отъ съкровищни бонове, сжичъ като нашия 25-милионенъ за съкровищнитѣ бонове, повдигна се въпросъ, прѣди да се контрактира нѣкакъвъ заемъ, да се продадатъ държавнитѣ гори и държавната флотилия. Тамъ, за частие, изглежда, че ромѣнитѣ иматъ такива държавни имѣния, които, ако продадатъ, биха могли да подобрятъ положението си. За насъ въпросътъ е иначе: азъ мисля, че въ България нѣма държавни имѣния, които може да продаде, за да посрѣщне своитѣ врѣмenni финансови затруднения.

Второто срѣдство е, да се увеличатъ данъцитѣ, за да може да се посрѣщнатъ всички финансови нужди. Г-да народни прѣдставители! Азъ съмъ отъ оиѣзи, които мислятъ, че данъцитѣ днесъ сж тѣй тежки, щото всѣко българско правителство може да прокара въ интереситѣ на народа по-лошъ заемъ, отколкото да може да увеличи данъцията. Тѣ сж и тѣй тежки днесъ! Но тия именно съображения азъ мисля, слѣдъ като дойдемъ по-подиръ да говоримъ за всички подобрения, за всички реформирания, които въ всѣки случай, като прокарваме, не трѣбва да създаваме условия, за да правимъ нови заеми, по мое убѣждение, при дневнитѣ обстоятелства — а то е най-важниятъ въпросъ за разрѣшаване, защото ние трѣбва да видимъ какво е днесъ финансовото положение на страната, на държавата и да вземемъ ония мѣрки, които мислимъ, че сж нужни за поправлението, — при дневнитѣ обстоятелства, казвамъ, увеличението на данъцията, за да можемъ да посрѣщнемъ изплащането на всичкитѣ летиции дългове, е нѣщо невъзможно, и мисля, че нѣма да има сериозни хора въ нашата Камара да поддържатъ това.

Остава най-послѣ, г-да народни прѣдставители, въпросътъ за заема. Съ заемъ само може ли България да излѣзе отъ трудното си положение? Но когато се говори за заема, първиятъ въпросъ, който всѣки трѣбва да повдигне, е: дали добро срѣдство е заемътъ, като срѣдство за оправянето финансовото положение на държавата, или е лошо срѣдство? На този въпросъ положителенъ отговоръ почти нѣма: заемътъ самъ по себѣ си нито е добъръ, нито е лошъ. Самитѣкъ по себе си заемътъ ще се счита за добъръ или лошъ, когато се постави при обстоятелствата, при които е сключванъ, при економическото и финансово положение на страната и при условията на международния пазаръ, отъдѣ диримъ аари. Отъ тази гледна точка ние трѣбва да поставимъ въпроса за сравнението на сегашния заемъ съ всички ония заеми, които сж сключвани досега. И нека бжда малко смѣлъ да кажа, че на мене никакъ не се хареса тактиката на прѣждеговоривнитѣ оратори, които искаха да сравняватъ дневния заемъ не съ ония условия, които може да диктуватъ напѣтѣ заеми, но отидоха да го сравняватъ било съ заема съ съкровищни бонове, било съ заема отъ 1898 г., когато тия г. г. оратори не се постаряха да прѣдставятъ, че условията на нашия економически и финансовъ животъ и международниятъ пазаръ сж едни и сжичитѣ. А дотогава, докогато не се направи това сравнение, докогато не се прѣдстави, че условията сж сжичитѣ, не можемъ да правимъ сравнение между тия два заеми. Затова азъ мисля, че настоящиятъ заемъ трѣбва да се вземе и разгледа отъ друго гледище, а именно: при дневнитѣ наши политически, финансови и економически условия, при дневнитѣ международни условия, политически или финансови и економически, може ли българското правителство да сключи по-добъръ заемъ отъ този, който то ни е прѣдставило. Слѣдъ като отговоримъ на това, можемъ да кажемъ, че този заемъ е добъръ или лошъ сравнително всички други заеми.

Вѣрно е, че неусиѣхатъ да се сключи по-добъръ заемъ трѣбва да се дири въ обстоятелството, че правителството на г. Данева го прави; правителството, което сключи монополния заемъ, то, което излѣзе по агитация съ монополния заемъ. Кредиторитѣ не даватъ капиталитѣ си за чернитѣ очи на България, а гледатъ да могатъ да получатъ по-добри условия за себѣ си. Когато тѣ контрактиратъ съ българско правителство, което агитира за монополния заемъ, тѣ смѣло сж разчитали, че това правителство ще да приеме по-тежки условия за единъ заемъ безъ монополитѣ. И въ това отношение рѣчта на г. Теодорова, мисля, бѣше незамѣнима. Но, когато се повърнемъ малко надиръ и си спомнимъ, че при едно правителство сѣ отъ български партии — доста сериозно и по-силно отъ дневното, коалиционното правителство на г. Каравелова — се намѣри заемъ при много по-лоши условия, отколкото сегашнитѣ, азъ мисля, г-да народни прѣдставители, че може всѣки да се замисли, дали ние не сме дошли до оная степенъ на дискредитиране между-

народно, щото да си прѣдставимъ, че отсега нататкъ само по-лоши и по-лоши заеми може да правимъ. Това опасяване става още по-сериозно, като вземемъ прѣдъ видъ, че тоя заемъ съ тия условия е сключенъ и съ съдѣйствието на Русия. Когато една чужда държава отива да помага на българското правителство — а Русия ще помогне винаги за своитѣ интереси, а не за интереситѣ на България, но тоя въпросъ да оставимъ, — когато правителството на една велика държава отива съ единъ виденъ свой членъ да придружава единъ български министъръ за сключването на единъ заемъ и тоя заемъ вече се явява, че не е по-лошъ, а по-добъръ отколкото по-рано сключенъ единъ заемъ, убѣденъ съмъ, че навѣрно нашитѣ международни условия на кредита сж вече отишли до тази степенъ, щото България да е изгубила тоя кредитъ, който, може би, е имала и не може да се радва на другъ по-добъръ кредитъ отъ този, който днесъ ние виждаме. Тоя аргументъ е важенъ — да се мисли, че не можемъ да намѣримъ по-добъръ заемъ.

Но да поставимъ заема отъ друга гледна точка. България сключва заемъ, за да може да консолидира летищитѣ си дългове. Летищитѣ дългове, споредъ изложението на Министра на Финанситѣ, сж отъ 86.417.000 л. Българското правителство още миналата година искаше да консолидира летищитѣ си дългове, зарадъ туй имаше нужда отъ заемъ. Това прави и днешното правителство. Когато правителството прави тоя заемъ, мисля, че българската държава се прѣдставлява прѣдъ чуждия свѣтъ като по-малко кредитоспособна, защото държавата е въ момента, когато сключва заема, съ 86 милиона летищни дългове, а то е важенъ аргументъ за ония хора, които контрактиратъ съ държавата, които даватъ заемъ. И убѣдението на всички финансисти, една държава, която има летищни дългове толкова, колкото има редовенъ бюджетъ, е не дотамъ кредитоспособна. И отъ една сравнителна таблица, която ще ви прѣдстави, г-да народни прѣдставители, вие ще се убѣдите, че ние сме дошли до положението на лошо стоящитѣ въ финансово отношение държави. Испания до 1890 г. сключвала всѣка година бюджетитѣ си съ 60—70 милиона дефицитъ. Вслѣдствие на това тя бивала принудена да взима всичкитѣ срѣдства на тѣхната народна банка и дългътъ къмъ банката е възлѣзълъ на 6 — 700.000.000 л. Банката изпуснала банкноти, за да подобри циркулацията си. Но поради голѣмото количество на банкнотитѣ, тѣ се подбиха съ 20% отъ стойността си. Французкиятъ финансистъ Beaulieu още тогава напомни на испанското правителство, че прави голѣма лудостъ, като не прибѣрзва да консолидира своитѣ летищни дългове, а отива и взима постоянно срѣдствата на народната банка, и му прѣдсказваше финансова провала. Не много врѣме слѣдъ това стана възстанието въ Куба, кредитътъ на Испания падна и тя сключи заемъ съ тежки условия. Тогава този финансистъ каза: лудостъта, която на-

прави Испания, трѣбва да я запомнятъ всички млади държави. Такова е положението и на нашата България. Ние имаме 86 милиона летищни дългове, летищни дългове, които сж само отъ дефицити, създадени дефицити отъ нѣколко години. Опрѣдѣлението на летищитѣ дългове аслж не е друго, освѣнтъ че летищитѣ дългове сж сборъ отъ остатѣцитѣ на всички дефицити отъ миналитѣ години, или сж частъ отъ дефицититѣ, които не сж покрити отъ заемъ или съ излишѣци отъ бюджетитѣ. Такова е положението у насъ. Само отъ непокрити дефицити съ заеми или съ излишѣци отъ бюджетитѣ ние имаме тия летищни дългове отъ 86 милиона, а, както виждате, цифрата 86 милиона е почти равна на нашия редовенъ бюджетъ. Ако сравнимъ цифрата на нашитѣ летищни дългове спрѣмо бюджета съ цифрата на английския и френския бюджети и тѣхнитѣ летищни дългове, ние ще видимъ, че България ги е заминала десетъ пѣти повече. Не можахъ да имамъ по-добра статистика, за да видя дали балканскитѣ държавици сж по-злѣ или по-добрѣ въ това отношение отъ насъ. Въ Франция отъ 1886 до 1896 г., при единъ бюджетъ съ крѣпма цифра отъ 3.455.000.000 л., годишно иматъ летищни дългове 1.187.000.000 л. — най-голѣмиятъ летищъ дългъ въ чуждитѣ държави. Но ако съпоставимъ тоя дългъ спрѣмо редовния бюджетъ, той съставлява почти $\frac{1}{3}$ отъ бюджета. Има и другъ примѣръ въ Англия. Въ Англия, при единъ бюджетъ отъ 2.600.000.000 л. прѣзъ 1896 и 1897 г., иматъ летищни дългове 205.000.000 л., значи съотношението е 1 къмъ 10. Когато ние имаме летищни дългове почти толкова, колкото е редовниятъ ни бюджетъ, Франция има $\frac{1}{3}$, а Англия $\frac{1}{10}$. Сравнение направено съ Англия, ние имаме 10 пѣти повече летищни дългове отъ Англия. Това сравнение е по-полезно за насъ, защото ако нѣкога българскитѣ министри или българскитѣ финансисти биха искали да подражаватъ нѣкоя държава, то трѣбва да подражаватъ не Франция, а Англия. Ако направимъ сравнението върху отношението на летищитѣ дългове спрѣмо консолидиранитѣ дългове, вие ще намѣрите още по-чудноватъ резултатъ. Публичнитѣ дългове на Англия сж 18.829.000.000 л., на Франция публичнитѣ дългове сж 32.086.000.000 л. Срѣщу тѣхъ вие ще намѣрите, че летищитѣ дългове на Франция сж 1.187.000.000 л., а въ Англия сж 205.000.000 л. Слѣдователно, летищиятъ дългъ въ Англия къмъ консолидиранитѣ дългове е както 1 къмъ 100, тогава когато летищиятъ дългъ въ Франция къмъ консолидиранитѣ дългове е 1 къмъ 30, а у насъ, въ България, летищитѣ дългове къмъ консолидиранитѣ дългове сж както 1 къмъ 2, защото имаме близо около 100.000.000 л. летищъ дългъ, а 218 или 212 милиона лева консолидирани дългове. Тая статистика, г-да народни прѣдставители, колкото и да не е, може би, интересна за васъ, за мене тя е много интересна, за да може да ме убѣди по гласуването на въпроса, който ни занимава. Въ една малка държава като нашата, къ-

дѣто отношението на летициѣтѣ дългове къмъ бюджета и къмъ консолидираниѣтѣ дългосрочни дългове е таково голѣмо, тамъ финансовото положение на страната е лошо. Ние сме изоставени винаги на ония врѣмenni рискове, които въ голѣмѣтѣ държави не се случватъ. А пъкъ една отъ най-голѣмитѣ злини на летициѣтѣ дългове е, че може да дойдатъ врѣмена, когато тѣ като сѫ много и като държавата нѣма кредитъ или има, но по нѣкои трудни обстоятелства не може да направи заемъ въ него врѣме, ще бѣде принудена държавата да отиде да черпи срѣдствата отъ ония учрѣждения, които иматъ — по като нѣма и въ тѣхъ, послѣдва крахъ и некредитоспособностъ. Г-нъ Теодоровъ възражава, че ние можемъ да не платимъ нашиѣтѣ летици дългове къмъ Българската Народна Банка, на която дължимъ крѣгло 29.000.000 л.; тукъ г. Теодоровъ много грѣши. Българската Народна Банка е най-главниятъ лостъ за частния кредитъ. Съ изплащането на дълга си държавата постига двойна цѣль: изплаща си летициѣтѣ дългове и спомага да улесни частния кредитъ, тѣй много компрометиранъ въ послѣдно врѣме. А независимо отъ това, държавата се гарантира, защото въ случай на необходима нужда тя ще се отплати къмъ Народната Банка, която ще има располагаеми капитали. Лошо е, ако ние не заплатимъ летициѣтѣ дългове къмъ Банката. Ако у насъ послѣдна една неуспѣшна година, ние ще имаме единъ дефицитъ отъ 15.000.000 л.! Летициѣтѣ дългове ще се увеличатъ, а въ края на краищата какво можемъ да направимъ? Да увеличимъ летициѣтѣ дългове, които сѫ 86.000.000 л., съ 15.000.000 л., ще достигнатъ около 100.000.000 л. И когато стане това, и когато всичкѣтѣ срѣдства сѫ изчерпани отъ Банката и земледѣлческѣтѣ каси, азъ мисля не трѣбва да бѣде човѣкъ голѣмъ финансистъ да признае, че въ таково именно положение българскиятъ кредитъ ще рухне и ние не можемъ да направимъ никакъвъ заемъ не при тѣхъ условия, но и при онѣзи условия за монопола, който миналата година народното прѣдставителство отхвърли.

Съжденията, които изказахъ, г-да прѣдставители, мисля, сѫ и отговоръ на оня аргументъ, че България може да мине безъ заемъ. Азъ не съмъ отъ поклонниците на заемѣтѣ, не ги мисля, че тѣ ще оправятъ българскиѣтѣ финансии. И ако има нѣщо, което може да зачуди моитѣ приятели, то е, че ще гласувамъ за този заемъ затова, защото не вѣрвамъ, че сегашното правителство ще направи сериозни реформи въ бюджета, а, слѣдователно, да можемъ отъ бюджетнитѣ излишци да покриемъ нѣкои наши летици дългове. Ако днешното правителство би отишло да вземе всички радикални мѣрки за да съкрати бюджета, нѣмаше да гласувамъ за заема, защото поне за мене се прѣдставлява, че се започва плодотворна дѣйностъ, че се започва реформиране не само въ разходния бюджетъ, но и въ приходния бюджетъ, и ние ще можемъ да чакаме поне слѣдъ 3—4 години да унищожимъ

часть отъ летициѣтѣ си дългове. Но когато настоящото правителство, което ни прѣдстави бюджета, както е билъ миналата година, нѣма намѣрение да реформира нѣщо въ разходния бюджетъ, а още повече да прави реформи въ приходния бюджетъ, азъ се опасявамъ за бъдѣщето на страната. Азъ съмъ отъ онѣзи, които мислятъ, че България въ скоро врѣме нѣма да си оправн финансовото положение. Когато всичкѣтѣ партии въ България не сѫ сторили наетъ даже да изучатъ материята, отъ която ще черпятъ финансовѣтѣ си сили, даждията, защо ми приказвате ние, че ще очакваме отъ едно правителство въ 2—3 години да направи нѣкакви реформи въ приходния бюджетъ. (Отъ крайната лѣвица: Ще се боримъ!) Ще се боримъ, по (Отъ крайната лѣвица: А а а!) не вѣрвамъ, че българскиѣтѣ политически партии, които ги има въ България, сѫ въ състояние утрѣ — които пакъ да сѫ, — като поематъ управлението, ще сѫ способни да ги реформиратъ приходѣтѣ тѣй, както ние мислимъ. Ако има хора, които да мислятъ туй искрено, нека си го мислятъ, но мисля, че се лъжатъ. Приходниятъ бюджетъ се мъчно реформира; реформитѣ се мъчно прокарватъ и даже ние, които желаемъ това, ще бѣдемъ изненадвани постоянно съ дефицити, отколкото съ реформи. За мене е много лесно да викамъ противъ заема, защото нито съмъ правителственъ, нито съмъ ангажиранъ въ нѣщо, но искрено искамъ да изкажа единъ мой възгледъ, за да мотивирамъ вота си. Г-нъ Теодоровъ ви говорѣше, че съ радикални реформи можали сме да економисаме по 7.000.000 годишно, а, слѣдователно, въ двѣ години да полатимъ съкровищнитѣ бонове. Азъ не вѣрвамъ въ опова, което мисли г. Теодоровъ. Когато говоримъ за поправане на финансии, не трѣбва само да приказваме, а да си дадемъ отчетъ какво е възможно да се направи и какво правитъ българскиѣтѣ партии. Нито народната партия, нито друга нѣкоя ще може изведнажъ да направи такива съкращения, щото съ тѣхъ да излатимъ съкровищнитѣ бонове — съ економии не могатъ да се покриятъ голѣмитѣ ни летици дългове. Напротивъ, въ рѣчта си г. Теодоровъ направи едно противорѣчие, което само доказва, че аргументитѣ му не сѫ сериозни. Той ни каза, че даже да се приеме заемѣтѣ, то пакъ слѣдъ двѣ години ще имаме нови летици дългове отъ 20—30 милиона. Това, за голѣма жалостъ, приемаме за вѣрно. Но какъ мисли г. Теодоровъ, че безъ заема, когато бюджетѣтѣ ни ще бѣде обремененъ и съ изплащането на съкровищнитѣ бонове, т. е. по 7.000.000 л. годишно, ние ще можемъ да упражнимъ бюджета си безъ дефицитъ? Напротивъ, по аргументацията на г. Теодорова, ние ще имаме много по-голѣмъ дефицитъ, защото такива сѫ българскиѣтѣ правителства, отколкото въ бюджета, въ който нѣма да фигуриратъ 7.000.000 л., а по-малко, и въ резултатъ ние ще увеличимъ летициѣтѣ си дългове съ още дефицити и ще достигнемъ до онака степенъ на финансово забатачване, дѣто летициѣтѣ ни дългове ще

пръвишаватъ съ десетки милиона редовния бюджетъ. Въмѣсто да изпишемъ вѣжди, ще извадимъ очи и, въ желанието си да се поправимъ, ние ще додемъ до положението на фалитъ. Финансовата наука ни учи, че съществуването на голѣми летици дългове е признакъ на финансова провала; мъдростта изисква частъ по-скоро да консолидираме нашитѣ дългове. А ще ги консолидираме само съ заемъ. Чрезъ бюджетни излишъци ако мислите да покривате летицитѣ дългове, то е единъ блѣнъ, който всички може би да гонимъ, но който никога, при днешнитѣ политически обстоятелства, нѣма да достигнемъ. (Д. Филовъ: Да се запише въ протокола, че и г. Мушановъ ще даде пари на калпави управници!) Азъ мисля, че Вие, като искренъ човѣкъ, не можете да мислите друго-яче за работитѣ при днешнитѣ — нека да се изразя, както се изразяватъ социалиститѣ, — при днешнитѣ економически, социални и политически условия; и Вие да дойдете, нѣма да го направите.

Г-да народни прѣдставители! Като свеждамъ тѣй разсѣжденията си, азъ мисля, че отказването, че българската държава се нуждае отъ заемъ днесъ, е ако не грѣшка — защото не вѣрвамъ да грѣшатъ най-виднитѣ хора, — то поне може би да е прѣкалена смѣлость отъ тѣхъ, че безъ заемъ и безъ покачване на даждията, а само съ съкращения на разходния бюджетъ, ще могатъ да оправятъ финансовото положение. Туй е моята искрена мисль, която може би да не сподѣлятъ нѣкои, обаче азъ съмъ дълбоко убѣденъ въ нея.

Сега е важно, настоящиятъ заемъ, ако се приеме, истина ли е, че ще може да консолидира летицитѣ дългове — главната цѣль, която гони — и може ли да оправя, самъ по себе, нашето финансово положение? Г-да народни прѣдставители! Азъ приемамъ за вѣрни сѣжденията на г. Министра на Финанситѣ, че 86.000.000 л., които ще добие, съ тѣхъ е въ състояние да покрие летицитѣ дългове, които имаме, като прави една уговорка, че въ понятието летици дългове г. Министърътъ на Финанситѣ не разбира оная частъ отъ тия дългове, наречени *fonds de roulement*, която не вписва въ бюджета. А тъй такива дългове не трѣбва да се прѣдвиждатъ въ заема, за да се консолидиратъ, защото тѣ сѣ текущи смѣтки, които мисли правителството да оправя до окончателното сключване на бюджета. По тая причина мисля, че като се консолидиратъ летицитѣ дългове и като се осигури положението на бюджета, тогава всички тия *fonds de roulement* ще могатъ да се посрѣпнатъ при упражнението на бюджета и, слѣдователно, положението да може да се поправи. Заради туй именно, мисля, че този заемъ донѣдѣ достига цѣльта, който самичко правителството гони.

Има, обаче, нѣкои условия, които самъ азъ ще кажа, че сѣ лоши условия. Емисията на този заемъ е долна емисия. За туй много хубаво говори г. Теодоровъ. Емисията е долна, но не по тоя аргументъ, че българското правителство нѣма оная

кредитоспособность и жизнеспособность, защото сѣ виновни за това всички правителства, които сѣ управлявали България. Затова мисля, че трѣбва да се приеме заемътъ при тоя курсъ, при съображението, че не можемъ по-добъръ заемъ да получимъ. Азъ не обичамъ да цитирамъ рѣчи, които сѣ говорени, но когато миналата година се атакуваше оня заемъ, на който главната цѣль бѣше монополътъ, казвало се е, че и по-долна да е емисията, може да се приеме заемътъ, само да нѣма монопола. Когато имаме много лоши условия, ние приемаме по-малко лошитѣ, но когато мина оттогавъ една година, ние не приемаме единъ другъ заемъ, въ който не съществува онова условие, за което миналата година казахме, че е лошо, а въ който съществуватъ ония условия, за които тогава казахме, че сѣ по-добри и ги приемахме. Не отказвамъ, че тѣй трѣбва да бѣде, но, въ всѣки случай, при туй положение, което е влошено, днесъ трѣбва да се приеме тази емисия, както и г. Теодоровъ въ края на рѣчта си каза, че трѣбва да се приеме.

Вториятъ въпросъ, който повдига много жлъчката на българина и който донѣдѣ нахърнява достолѣпнието на държавата, то е въпросътъ за *dépositaire de gage* и който е прѣдвиденъ въ чл. 17 отъ настоящия договоръ. Отъ юридическа гледна точка, г-да народни прѣдставители, когато се говори за *gage*, за залогъ, прѣдполага се, че вещта, която ще гарантира изплащането на дълга, непременно трѣбва да бѣде въ владѣнието на гажиста или по негово довѣрие да бѣде въ рѣцѣтъ на едно трето лице. Отъ правна точка зрѣние, слѣдователно, понятието за залога е пробарано много добръ въ чл. 17, че кредиторитѣ казватъ: ние ви даваме пари подъ условие само, че ще заложите вашия бандеролъ на тютюня заедно съ мурурието; това го давате като залогъ; азъ съмъ кредиторъ и вие ще го оставите въ мое владѣние. Слѣдователно, отъ правна точка зрѣние, то е едно право, правилно поставено, за да може да гарантира интереситѣ на кредитора, а за туй всѣки отъ насъ трѣбва да скърби. И не ние, които отъ вчера сме въ политиката, но трѣбва да скърбятъ всички тѣзи, които косвено или прѣмо сѣ съдѣйствували да се развие мисълта, че българинътъ не е добъръ платецъ, и, второ, тѣзи, които сѣ докарвали финансовото положение до такава степенъ, за да мисли всѣки, че България не е кредитоспособна и не е отъ числото на тия държави, които могатъ да получаватъ заеми на добри условия. И мене ме е страхъ, че щомъ сѣ започнали тѣзи, които правятъ заемъ, да искатъ *dépositaire de gage*, сигурно понататѣтъ, при други заеми, ще искатъ да въведатъ и финансовия контролъ. Искамъ да кажа, че туй е много несправедливо, туй е нахърнение на нашето национално достоинство, защото въ правно отношение допуца се *gage* за хора и между хора, но въ международно отношение *gage* се допуца въ опѣзи малки държави, на които кредитътъ е вече разколебанъ и въ които чуждитѣ държави нѣматъ

доверие. Следователно, не може да радва никой българин това условие да стои въ контракта. Но тъй като ние вече сме дошли до онай степен, за да не ни върват хората, кредиторът, който иска да кредитира България, той иска да гарантира своите интереси. Въ спора, че едно правителство правило добър заем, а друго правителство правило лош заем, за мене е само едно вярно, а то е, че никога чуждите кредитори не са гледали условията да бъдат благоприятни за тях. България може само да избира отъ тази сръбда: при лоши условия кои са малко по-добри, за да ги приеме. И когато тук се прѣдвижда единъ човѣкъ да държи въ залогъ бандерола, азъ мисля, че е по-малко нѣщо, отколкото бѣше миналата година, да приемемъ една цѣла комисиия по управлението на монопола. Като гласувамъ за заема, ще гласувамъ съ съкрушено сърце, че съмъ се случилъ въ онуй Народно Събрание, когато, убѣденъ, че за напредъ можемъ да сключваме заеми при по-лоши условия, съмъ гласувалъ за допускане единъ чужденецъ да влѣзе въ България, за да пази, за да бѣде депозитеръ на бандерола, който нашето правителство дава като залогъ на чуждите банки.

Като приемемъ, следователно, отъ една страна, лошата емисия, като единъ финансовъ неуспѣхъ на правителството, като приемемъ, отъ друга страна, и лошата страна на контрола, който е едно накартение на националното ни достойнство, азъ мисля, че този заемъ въ всѣки случай, въ общиностъ вземено, може да се гласува. Народната партия не излѣзе противъ този заемъ, освѣнъ само да се измѣни чл. 17, където се говори само за делегата на чуждите банки. Г-да народни прѣдставители! Ако има нѣщо вѣрно въ рѣшитѣ на всички прѣдговоривши оратори, то е това, че този заемъ ако може да консолидира нашите летици дългове, той нѣма да поправи изобщо нашето финансово положение. За мене той заемъ може да бѣде край на онай ера на разточителностъ, и незнание може би, което трѣбва да се свърши, за да може да се почне реформирането, въ правата смисълъ на думата. Защото той може да бѣде моментътъ, откогато нашите български правителства нѣма да иматъ куражъ да казватъ: тъй като ние наслѣдвахме постоянно летици дългове, които сиѣваха правилното развитие на нашето финансово положение, затуй не можехме да бутнемъ нищо въ приходния бюджетъ, защото прѣди всичко ние трѣбва да пазимъ разходния бюджетъ, за който ни трѣбватъ приходи. Консолидиратъ ли се летиците дългове, на българското Народно Събрание, на народните прѣдставители е длъжностъ да се борятъ противъ дефицита въ всѣка негова проява. Борбата приближава; тя ще е борбата на народните прѣдставители съ министерството при гласуването на бюджета. Заемите поправятъ, но не оправятъ финансовите положения на държавите. Заемите иматъ за цѣлъ, както и сегашниятъ, да консолидиратъ тии дългове, които сиѣватъ, и да могатъ да взематъ и бъдещите поко-

лѣнии онай тежестъ, която сега пада само върху насъ и върху съвременниците на тази сдѣлка. Заемите улесняватъ, но за подобрението финансовото положение на страната трѣбватъ сериозни реформи. Разходниятъ бюджетъ трѣбва сега да се понижи до онай степенъ, до който е нужно да се понижи, за да може да се увеличи отново; защото азъ съмъ съгласенъ съ г. Габровски, че нашата политика на скратяване въ разходите е една приказка, съ която ходятъ да ловятъ хората по изборите. Нѣма държава въ свѣта, бюджетната история на която да не доказва, че всѣка година се увеличава бюджетътъ. Нашата държава, както всички държави, които са единъ институтъ не такъвъ, какъвто бѣше прѣди столѣтия, има нужда отъ сръдства, за да може да оправя работите, които са възложени отъ обществото. По тази именно причина, нашиятъ бюджетъ ще се увеличава и днесъ-закъдесъ, ако искаме да бѣде той рационаленъ, трѣбва да бѣде 100.000.000 л. И като се гледа тъй на работата, длъжностъ ще бѣде на нашето Народно Събрание да иска да се намали разходниятъ бюджетъ, но длъжностъ е да помисли и отде ще дириме източници за разходите. По този въпросъ нека спомена, че всички български партии не са се още добре сформировали, за да иматъ положително правилни възгледи за работата, която имъ прѣдстои. Но всички тии, които мислятъ, че тамъ е гжделътъ на оправяне обществените работи, азъ мисля, че трѣбва да се борятъ слѣдъ консолидирането на летици дългъ. Защото не знамъ, г-да прѣдставители, да заключе една държава реформирането въ бюджета тогавъ именно, когато летиците дългове са равни на бюджета и. Азъ правихъ справка, за да изуча туй, защото то бѣше много интересно, и видѣхъ, че само когато се консолидиратъ финансите на една държава, тогава започватъ всички социални реформи, които са нужни, защото иначе би значило ние да се върнемъ назадъ. (Я. Сакъзовъ: И догодина ще направятъ дефицити, летици дългове.) Нека не ги направятъ! (Я. Сакъзовъ: Ще ги направятъ!) Г-нъ Сакъзовъ, ако ги направятъ, нека теглятъ грѣха всички ония, които не са могли да си нагласятъ бюджета. (Н. Габровски: Ще дойдатъ подиръ двѣ години съ новъ заемъ, като имъ даватъ сега!) Ако вашето сръдство за борба се състои въ това, че вие не искате да гласувате заема, за да принудите правителството да прѣдложи реформи, мисля, че неправилно се борите. Въпросътъ за заема не е въпросъ партизански; той е държавенъ, народенъ. Съ правителството можемъ да се боримъ другъ пѣтъ, но бюджета и по редъ законоположения. За мене едно е да свалимъ правителството, а друго е да се консолидиратъ летиците дългове. Дотогава, докато не се реформира бюджетътъ, докато стоятъ тѣи летиците дългове, винаги ще имаме въ края на краищата заемъ или данѣкъ. Фаталното увеличаване на летиците дългове води слѣдъ себе си фаталното сключване на

заемъ. И ако днес азъ споря върху туй, то е да докажа туй, което азъ мисля. Защото летищитѣ дългове сж достигнали до такава голѣма степенъ, каквато въ други държави не виждамъ, заради това е належаще българското правителство да консолидира тоя летищъ дългъ, да разчисти пъти, за да тръгне въ пъти на реформитѣ, ако иска. А пъкъ ако не иска, тогава наша длъжностъ е да се боримъ, за да го накараме да тръгне въ пъти на реформитѣ. Това е важността на летищитѣ дългове, по което убѣждение, въпросъ, по който, поне досега, почитаемитѣ г. г. прѣдговоривши много малко сж говорили.

Отъ тия нѣколко думи, които изказахъ, азъ ще заключа, г-да народни прѣдставители, че настоящитѣ заемъ по реда си има и той толкозъ добрини, може би, и злини, колкото сж имали нашитѣ заеми, които сж контрактирани досега. И за въ бѣдѣще, ако не консолидираме летищитѣ дългове, ако не приемемъ този заемъ, който ви казвамъ пакърнява страната въ финансово отношение, защото емисията е малка, пакърнява и националното ни достойнство, защото прѣвъ пакъ влиза чужденецъ контролоръ у насъ, азъ мисля, че ние можемъ да очакваме много по-лошъ моментъ, отколкото тоя, защото сѣществуването на летищъ дългъ е много лошо нѣщо заради туй, защото тоя, когато е голѣмъ, при нѣкое врѣменно нещастие може да докара крахъ въ страната. Хората въ чужбина считатъ нещастие войната, но у насъ въ България азъ считамъ за нещастие неурожая, който може да се случи подиръ една година, за да докара нашиятъ бюджетъ да прѣдстави 15.000.000 л. дефицитъ. Ето кое е нещастieto! А ако ние въ разстояние на три години имаме 30.000.000 л. дефицитъ, да го присъединимъ къмъ 86.000.000 л., азъ мисля, че когато България ще дойде съ летищи дългове 120.000.000 л., въ него врѣме не само такъвъ заемъ, но и заемъ съ монополъ, който миналата година се отхвърли, хората нѣма да ни дадатъ. Като приемамъ това, азъ казвамъ, че консолидацията на летищитѣ дългове е краятъ, ликвидацията на дефицититѣ въ България.

Д-ръ К. Милиновъ: Защо дадоха сега по-добъръ заемъ въ сравнение съ миналата година? Не влизате ли въ противорѣчие съ себе си?

Прѣседателствуващъ А. Франгя: Моля, г-нъ Милиновъ, не прѣкъсвайте!

Н. Мушановъ: Затуй именно, за което ви казахъ: отидохме като просѣнци при една държава да искаме съдѣйствието ѝ за сключване заемъ и кой знае за какви концесии! Хареса ли Ви? (Д-ръ К. Милиновъ: И оная година бѣше тъй!) А пъкъ не знаа дали догодина други просѣнци нѣма да тръгнатъ съ тояга да тропатъ на друга врата, за да печелятъ кредитъ.

Тѣй като моментътъ е важенъ, затуй се валага на България дългъ да си консолидира летищитѣ

дългове, а за въ бѣдѣще не само да памали разходния бюджетъ, но да реформира и приходитѣ, тѣй щото да може и данъкътъ да пада по-справедливо, и правителството да може да разчита на по-добри приходи, по-постоянни приходни източници, отколкото днесъ. Туй, мисля, е длъжностъ на всѣки народенъ прѣдставитель и азъ, изхождайки отъ тази длъжностъ, ще гласувамъ за заема. (Ръкоплѣскания отъ дѣсницата. — Обаждатъ се: Bravo!)

Прѣседателствуващъ А. Франгя: Има думата г. Христовъ.

Д. Христовъ: Отказвамъ се.

Д. Цанковъ: Да се гласува, изчерпанъ е въпросътъ!

Прѣседателствуващъ А. Франгя: Моля! Има думата г. Доспатски.

М. Доспатски: Понеже щѣхъ да говоря за заема въ сѣщата смисълъ, въ която говори г. Мушановъ, и бато знаа, че врѣмето е сѣлно на г. г. народнитѣ прѣдставители, азъ се отказвамъ.

Прѣседателствуващъ А. Франгя: Думата има г. Теню Начовъ.

Т. Начовъ: И азъ се отказвамъ.

Прѣседателствуващъ А. Франгя: Слѣдва г. Мирски.

К. Мирски: Азъ ще кажа нѣколко думи отъ мѣстото си, защото ще кажа много малко подиръ това, което прѣди мене се говори и което азъ считамъ прѣмно.

Г-да народни прѣдставители! Желателно бѣше, щото такива въпроси да се обсъждатъ по-скоро между насъ, частно, и въ нашата преса, а тукъ по-малко да говоримъ, та 75.000 л., които ще дадемъ първата година за делегатството, да не станатъ 125.000 л., може би.

Подиръ това, което говори г. Мушановъ, ще бжде отъ моя страна отегчително да навеждамъ аргументи, защо ще гласувамъ и азъ за заема. Азъ съ него не съмъ съгласенъ само въ едно нѣщо. Той, между другитѣ доводи, наведе и тоя, че счита неважнѣни господата, които сѣдятъ около министерската маса, да посрѣщатъ нашитѣ краткосрочни дългове съ економии чрѣзъ съкращаване разходитѣ и, между другото, и затова, каза той, ще гласува за заема. Азъ не държа много смѣтка, г-да прѣдставители, на това, което тѣхна милость, които сѣдятъ около министерската маса, сж писали въ в. „България“ или сж говорили въ страната, но азъ държа голѣма смѣтка за това, което тѣ тукъ, слѣдъ като стояха една година и повече около тази маса, казаха на насъ. Тѣ ни казаха, че употребили всички усилия и само слѣдъ тона идатъ прѣдъ насъ съ тоя договоръ; тѣ ни казаха,

че, ако имъ гласуваме тоя договоръ, подиръ това вече ще могатъ да управляватъ България тъй, както онѣзи, които биха дошли подиръ тѣхъ, както може и трѣбва да се управлява нормално една страна. Като имамъ азъ всичко това прѣдъ видъ, не мога, освѣнъ да дамъ и азъ гласа си въ полза на заема, да се гласува тоя заемъ и да видимъ подиръ това, тѣхна милостъ ще устоятъ ли на онѣзи декларации, които направиха, слѣдъ като сж изучавали положението на страната и отблизо. Тѣ сж го изучавали, казахъ, и по-напрѣдъ, но азъ съмъ убѣденъ, че сж го изучили по-добрѣ отъ година и повече насамъ, като иматъ и цѣлата държавна архива въ рѣцѣтъ. Подиръ това, азъ не мога да не вѣрвамъ на тѣхъ. Но това не значи, че азъ считамъ договора добъръ. Азъ гласувахъ лапи противъ монополния договоръ, а тази година ще гласувамъ за настоящия договоръ, защото считамъ, че е по-добъръ; но не затова, г-да прѣдставители, защото съ ланския договоръ се увеждаше монополъ на тютюня, не. Азъ не се плаша толкозъ отъ монопола; азъ съмъ убѣденъ, че рано или късно България, изхождайки отъ фискални съображения, ще въведе държавния монополъ на тютюня. (Г. Теодоровъ: Идущата година ще го дадатъ на сжщата банка!) Нѣма да печелимъ по 1 милионъ на день въ полза на държавната казна, както Франция, но сѣ ще печелимъ повече, отколкото печелимъ днесъ, когато нѣмаме държавенъ монополъ. Разбира се, ще пострададѣ стотина български граждани-фабриканти, но милионъ граждани ще се ползватъ отъ това, ако се въведе държавниятъ монополъ, но съ приемане на служба вѣнци и честни чиновници по контрактъ, та да не може правителството, като дойде слѣдъ овзи режимъ, който е въведъ монопола, да ги уволни по партизански съображения, за да си охранява партията. (Обаждатъ се отъ дѣсницата: Браво!)

Г-да народни прѣдставители! Като се изказахъ, че азъ имамъ вѣра, че имамъ твърдо убѣждение, какво занаяпрѣдъ, слѣдъ като се гласува този заемъ, ще можемъ ние да заживѣемъ нормално въ финансово отношение, азъ казахъ, че ще гласувамъ за тоя заемъ, и затова нѣма да продължавамъ, иначе бихъ бодисвалъ; да ви кажа право, отъ нѣколко врѣме насамъ азъ забѣлѣзвамъ по наведенитѣ мисли на много господа оратори, иначе много почтени, че тѣ не бѣха нищо повече, освѣнъ единъ боджки, тѣ бѣха ваксаджии: лѣскаха, вапсаха и си похабиха само четкиѣ; по-добрѣ бѣше да си оставятъ своята боя и своитѣ четки при другъ случай, когато би имали повече основания да бждатъ нападатели. Азъ ще заключа, г-да народни прѣдставители... (Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Кажете по-ясно! Не се разбира!) Нѣма пужда, казвамъ, да се корятъ г. г. министритѣ затова, че прѣди говорили друго; имате печатъ, корѣте ги чрѣзъ него; имате добри пера, пишете и издайте брошури, а не пълнитѣ постоянно дневницитѣ на Събранието съ укори. Народътъ познава общественитѣ си дѣйци

и десетъ пкти ако вие му кажете грѣшкитѣ имъ, нѣмамъ нищо противъ, но осаждайте противницитѣ си не съ паритѣ на народа, а съ ваптитѣ! (Обаждатъ се отъ дѣсницата: Вѣрно!) Това искахъ да кажа.

Азъ съмъ по принципъ противъ всѣкакъвъ заемъ, но тоя заемъ за насъ е наложителенъ. Наложителенъ е затуй, защото, ако го направимъ, ще можемъ въ 50 години да изплатимъ това, за което сме се задължили и се е патрупало да го изплатимъ само въ нѣколко години.

Да кажа пжтемъ, г-да народни прѣдставители, че се експлоатира неоснователно съ двѣ думи, казани лани отъ шефа на демократическата партия, дѣто бѣ казалъ, че България ще фалира. Азъ чухъ недавно тукъ и отъ трибуната, и отъ устата на г. Финансовия Министрътъ, ако и не толкова ясно, нѣщо като критика на тия думи. Позволѣте ми да ви кажа, че азъ твърдя, че България бѣше фалирала още тогава, когато бѣхме принудени да вземемъ отъ Бреславската банка пари съ лихва 30%. (Гласове отъ дѣсницата: Вѣрно!) Не е ли вѣрно, г-да прѣдставители, че държавниятъ фалиментъ, че государственное банкротство, както казватъ руситѣ, не е друго нищо, освѣнъ забавяне за изплащане на надежа безспорни дългове? Дѣжа ли е това, г-да прѣдставители? Е добрѣ, като е така, откога ние сме сирѣли да плащаме на надежа нашитѣ дългове? На 2 януарий т. г. ние не фалирахме ли, като не можахме да платимъ 4-тѣ милиона авансъ? На всѣки случай ние фалирахме прѣди още коалиционното правителство да дойде на властъ. На 2 януарий т. г. насъ щѣха да ни обявятъ фалитъ и, благодарение на Русия, отерочи се изплащането и не ни обявиха въ несъстоятелностъ още и затова, защото ни почакаха и за онѣзи 7 милиона.

Подиръ това, г-да народни прѣдставители, на мене не остава друго да кажа, освѣнъ да пожелая, щото г. Министрътъ на Финанситѣ, поддържанъ отъ своитѣ другари, да настои, щото откупуването на съкровиннитѣ бонове, срѣну които е днесъ въ залогъ бандеролѣтъ, да може да стане по възможностъ по-износно за държавното съкровище; при това, да се постараетъ, щото да бжде по-малко унизително за достоинството на българската държава делегатството, и азъ вѣрвамъ, че и министритѣ ще се постараятъ да направятъ това нѣщо. (Гласове отъ дѣсницата: Браво! — Ржкопѣскане.)

Д. Петковъ: Г-да прѣдставители! Ще кажа само нѣколко думи и затуй ще говоря отъ мѣстото си. Моля ви само да не ржкопѣскате тѣй, защото прави лошо впечатление на крайната лѣвица. Два-три дена слушахте само укори, а сега като чухте двѣ приказки благи, вие се зарадахте! (Смѣхъ.) Недѣйте бърза.

Взехъ думата да мотивирамъ моя вотъ. Вие помците — поне онии отъ васъ, които сж били

тукъ миналата година, — че азъ излѣзохъ на трибуната да защита единъ много непопуляренъ заемъ, съ рискъ да бѣда изобличенъ даже и отъ своитѣ приятели; тогава азъ ви казахъ, че ако този заемъ се отхвърли, бѣдѣте увѣрени, че при туй положение и при този кредитъ, който България си е създала отъ извѣстни години, вие ще попаднете на по-лошъ заемъ и ще имате по-долна отъ тази емисия, която имате. Най-голъмо доказателство на това, което казахъ тогава, е този документъ, който ви се прочете завчера тукъ и който се критикува отъ 4 дена. Истина, че сега нѣмаме монополи, но въпросъ е още дали монополитѣ бѣха толкозъ страшни, както се прѣдставляватъ отъ нѣкои, и въпросъ е още дали тукъ, като нѣма монополъ, нѣма нѣщо по-страшно. Защото прѣдъ васъ има единъ фактъ твърдѣ грозенъ, че прѣди сключването на този договоръ трѣбваше да се игнориратъ извѣстни общоотечествени интереси. Но прѣдъ видъ на туй положение и прѣдъ видъ на този кредитъ на страната, азъ, който всѣки пѣтъ съмъ турялъ отечествени интереси по-високо отъ своитѣ и партийни интереси, и той пѣтъ ще направя сѣщото безъ да обръщамъ внимание дали е популярно или не това, което поддържамъ. Трѣбва да признаете, че по-приятно е на нашия народъ, особено при туй негово умствено положение, когато му се говорятъ благатки приказки било за намаление на войската, било за намаление на данъцитѣ; народътъ обича да го залѣгватъ, и ако искахъ да демагогствувамъ, и азъ бихъ могълъ да се съблазня и трѣгна по тѣхнѣ пѣтъ — но вие имате факти отъ миналото ми, че азъ не се водя отъ такива съображения. И въ този случай, както и миналата година, като не желая да се ръководя отъ партизански съображения, азъ ще туря пакъ по-високо отечествени интереси отъ личнитѣ и партийнитѣ и ще гласувамъ за заема, за да се тури веднажъ завинаги край на тона трудно финансово положение и г. г. министритѣ да не идватъ постоянно да ни плашатъ, че кризата е голѣма, че държавата е на прага на фалиране и, отъ една страна, да се мѣчатъ да сключватъ заеми, а отъ друга страна да разстройватъ управлението. Затуй азъ заявямъ лично, за себе си, че ще вотирамъ за заема. (Г. Кирковъ: Ржкоплѣскайте де!) Не желая да ми ржкоплѣскатъ.

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Г-нъ Арсениевъ има думата.

С. Арсениевъ: Г-да народни прѣдставители! Ако разгърнемъ нашата парламентарна история, длѣжни сме всички съ присвѣрбие да констатираме, че българската финансова политика не е ни повече, ни по-малко бакалска, крѣчмарска. Защо е тя такава, нѣма нужда отъ факти, защото вие всички, въ качеството си на опозиционери, сте имали тоя куражъ, като такива, да порицавате, да осѣждате правителствата, а когато станете властующъ елементъ, нѣмате достойнството на най-обикновения

човѣкъ. Така е било при всички правителства. Ето защо ние, които прѣдставляваме този народъ, не сме нищо за този народъ, освѣнъ единъ орлякъ, въ ноктитѣ на който е хвърленъ на разкъсване българскиятъ народъ. Че това е така, погледнѣте историята на заемитѣ. Заеми ли сж тѣ? Има единъ заемъ, съ изключение тоя отъ 30 милиона, който заемъ, дѣйствително, има всички ония правствени качества, които може да има единъ заемъ между два контрагенти, обаче другитѣ заеми ли сж? (Г-нъ И. Воденчаровъ излиза.) Г-нъ Воденчаровъ, вървѣте си! Вие едно врѣме говорѣхте въ полза на народницитѣ, а сега въ полза на цанковиститѣ!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моли Ви се, г-нъ Арсениевъ, говорѣте по прѣдмета!

С. Арсениевъ: Азъ ще говоря на другитѣ. — Другитѣ заеми, казвамъ, кой повече, кой по-малко, сж сѣ лоши и сж приготвяли още по-лошо бѣдѣще. Заемътъ, конверсионниятъ заемъ, противъ който всички възстанахме, заемътъ на народницитѣ бѣше лошъ, всички викахме, но ние виждаме, че по-лошави идатъ. И дѣйствително, она на Тенева и подиръ него монополниятъ заемъ, виждаме ги, че сж сѣ по-лоши и по-лоши. Защо, обаче, такива лоши заеми се сключватъ за смѣтка на българския народъ? Въпросътъ е ясенъ и положителенъ: затова, защото въ България нѣма български правителства, защото, като дойдатъ на властъ, не разсѣждаватъ като синонове на това отечество, защото за чужда гърбина сто тояги сж нищо и защото на чужда глава се учатъ да брѣснатъ. Затова заемитѣ сж лоши. Азъ слушахъ и г. Теодорова и всички и, право да ви кажа, нѣмахъ намѣрение да говоря, обаче, ако вземахъ думата, вземахъ я съ разбито сърце, защото виждамъ, че отъ болшинството нѣма да издигне поне единъ гласа си и да каже колко лошавъ е тоя заемъ. Болшинството, ако щете, трѣбва да дава тона на законодателния вървежъ въ единъ парламентъ. Щомъ нѣма такава нѣщо, ще рѣче, че то прѣдставлява една дисциплинирана дружина, да не кажа тѣлца, която безусловно слуша каквото ѝ се командува отгорѣ. Миналата година трѣбваше да ви послужи за урокъ, когато болшинството цѣ-нѣше по-високо общитѣ интереси, отколкото интереситѣ на партията; тогава болшинството имаше прѣдъ видъ, че партията ще рухне, обаче, въпрѣки това, болшинството смѣло вдигна ръка противъ монополътъ. Тогавашното болшинство, както се вижда, съ своето поведение ще остави една хубава история... (Т. Начовъ: Отдѣ знаете това болшинство какво ще направи?) Вие тамъ съ „кристалната свѣсть“ да мѣлите, защото азъ знаа всички стари обществени дѣйци и знаа какъ е кристализирана тая свѣсть! (Смѣхъ въ крайната лѣвица.) Трѣбваше поне единъ отъ васъ да излѣзе да говори противъ тоя заемъ, но не го направихте. Излиза, че право се каза тукъ, че вие ни повече, ни по-малко, да не кажа тѣлца, сте една дисциплини-

рана дружина... (Г-н Пасаровъ му възражава нѣщо.) Мълчи ти, който поправяш само рѣшения! Че на мене не остава друго нищо, освѣтъ да издигна гласа си да протестирамъ, че въ България ние нѣмаме финансова политика, нѣмаме редъ законодателни мѣроприятия, които ще повдигнатъ номинѣцитѣ, които ще дадатъ доказателство на българския народъ, че дѣйствително има правителства, а не правителства изхождащи отъ котерии, както казватъ тѣзи. (Сочи къмъ г. г. социалиститѣ.) Радвайте се на довѣрието на царе и князе! Това правителство трѣбваше поне по-малко отъ всички да даде доказателства, че въ България съществуватъ правителства, или че царува едно правителство, което се грижи за общото отечество, за управлението, обаче, за съжаление, всичко първи по стария порядъкъ на нѣщата. Отъ 15 години правителствата почнали да вървятъ по единъ нѣтъ и се по него вървятъ. Та, кога вие ще почнете да занимавате народното прѣдставителство съ редъ реформи, кога ще помислите за тоя отчаянъ българинъ? Когато ще видите, че отъ день на день българщината се разкаива ли? Най-послѣ ще се съгласите, че вие наредъ лъжете, общавате, увѣрявате, че днесъ щатове, утрѣ реформи, а въ сжщностъ какво правите? Заеми — това е българска финансова политика. Азъ, като издигамъ гласа си противъ тоя заемъ, призовавамъ общественото мнѣние и българския народъ тояга да издигне въ полза на самосъхранението си. (Ръкоплѣскане отъ лѣвицата.)

Ц. Таслаковъ: Г-да народни прѣдставители! Менѣ ми се вижда, че ние се намираме въ онзи моментъ, когато единъ баща подава една нова дреха на своето дѣте и му казва: тебѣ ти дадохъ онзи день, миналата недѣля, една нова рокля, ти я скъса, оцапа я; дадохъ ти друга, дадохъ ти и трета, ти и съ нея направи сжщото; ето, сега давамъ ти една нова, но искамъ да я запазишъ така чиста и така нова, докато не извехтѣе, носена така, както трѣбва да се носи отъ едно поредъчно дѣте. Ако е така, то ми се струва, че ония, които сж въ положението на туй дѣте, трѣбва да взематъ урокъ отъ всички ония, които говориха въ такава смисълъ, и да знаятъ въ бждѣще какво да правятъ, иначе, нѣма да бжде оправданъ нито нашиятъ вотъ съ каквито щете доводи, било научни или практически, нито ще бжде тѣхното поведение оправдано, нито ще има надежда тоя народъ, когото ние управляваме, че добро ще настане, че ще има по-добри сждбини и че неговитѣ финанси ще се поправятъ. Азъ взехъ думата — както всички направиха и което въ сжщностъ не съмъ много одобрявалъ — да обясни вота си. Азъ ще бжда малко противъ оная мотивировка, която направи г. Мушановъ, за да гласува за заема. Между друго той каза, че ще гласува съ увѣреностъ, че това правителство нѣма да вземе мѣрки, за да оправи бждѣщето наше финансово положение или да тури точка на раждающитѣ се дефицити, които даватъ тѣй страшнитѣ дългове.

Тѣмко за противното азъ ще гласувамъ и ако ще се изтъка... но въ сжщностъ нѣма да се изтъка. Азъ ще гласувамъ за заема съ убѣдението, че отъ редъ години насамъ колкото заеми сж били сключвани единъ отъ други сж били съ по-лоши, и това не може да покаже, освѣтъ че този заемъ, като надне, ще да доде другъ съ по-лоши условия. Азъ съмъ съгласенъ съ г. Мирски, че... (Не се чува.) монополътъ, който правѣне миналогодишния заемъ по-страшенъ отъ настоящия, и ако изключимъ монопола, за който не знаемъ дали нѣне да бжде лопъ или добъръ, като изключимъ условията за монопола на онзи заемъ, взетъ така ланския, и днешния, не знаемъ дали днешниятъ не е по-лошъ, а можемъ още да заключимъ, че и въ настоящия заемъ може да има нѣщо, което не се вижда сѣга, може да има нѣщо, което да се крие задъ завѣсата. Мълви се, че ще има нѣщо, защото, колкото и да не разбирамъ тия въпроси, когато една велика държава се е заинтересовала да помогне на днешното правителство за сключването на този заемъ, сѣ ще има нѣкакви изгоди, които тази държава ще иска за себе си. Не го знаемъ какво е: може да е добро за едната, а може да е добро и за другѣ страни, но въ сжщностъ има нѣщо, отъ което тая велика държава ще извлѣче нѣкаква полза за себе си. Иначе азъ не мога да си обясня ангажирането на една велика държава въ единъ нашъ заемъ. Но като оставямъ за това зло или добро да отговорятъ тия, които сж го направили — азъ разглеждамъ заема тѣй, както е прѣдставенъ, и така ще гласувамъ за него, — и ако азъ се лъжа, какво тия, които сж поели управлението на страната, ще взематъ мѣрки, за да прѣкратятъ постоянното влошаване на българскитѣ финанси, азъ ще гласувамъ за тоя заемъ, отъ една страна, като нѣма да нося отговорността, че не сж се намѣрили хора, които, като сж имъ дали хубава дреха, да я запазятъ чиста, както трѣбва да се пази редовно и чисто една дреха, отъ друга страна, г-да прѣдставители, ние трѣбва да дадемъ възможностъ да се изчисти политиката вече въ смисълъ, че никой да не може да доде тукъ да каже: „тѣй го намѣрихъ“. Едно врѣме доде покойниятъ Стоиловъ съ своитѣ другари тукъ и каза: „Какво да направимъ? Азъ наслѣдихъ едно положение, оставено отъ Стамболова, едно управление разкошно, което иска много разноски, и не мога да го оправи изведнажъ. Дайте ми врѣме, азъ ще оправи работата.“ Доде слѣдъ това едно друго правителство — правителството на Грековъ—Радославовъ, дохожда Теневъ отъ червената маса като министъръ на Финанситѣ и казва: „лошъ е заемътъ, правимъ заемъ, който е непоносимъ, просто е съсипателенъ за страната, но какво да направимъ, наслѣдихме такова управление, наслѣдихме дефицити, трѣбва да ги очистимъ.“ И народътъ каза: добръ. Прие се единъ заемъ, лопъ или добъръ, но и той не се реализира. Доде слѣдъ това коалиционното министерство — министерството на Рача Петровъ — трѣбва да го прѣскача, защото

то бѣше врѣменно, — доде г. Каравеловъ съ днешнитѣ министри, които управляватъ сега, защото, да си кажемъ правото, партията на г. Каравелова, тя отъ птвия моментъ бѣше опозиция и докрай си остана опозиция — така щото, отъ г. Каравелова въ коалиция съ днешнитѣ министри ни се каза: „Ние намѣрихме едно такова положение, не е наша вина, че трѣбва да сключваме заемъ, за да плащаме паритѣ, които други сж похарчили“. Докога ще слѣдватъ тия оправдания? Ще слѣдватъ вѣчно и народътъ не ще може да знае, кой е правъ и кой е кривъ, за да се произнесе правилно и да даде довѣрието си на ония, които ще го управляватъ най-достойно. Съ какво ще додатъ утрѣ господата отъ червепата маса да се оправдаватъ, съ какво ще доде утрѣ партията на прогресивно-либералитѣ да се оправдава, че е направила дефицити? Кой ще ѝ прости това? Ще трѣбва да бѣде кѣрвавъ и глухъ тол народъ, за да не каже: разчистихме ви пѣтя, защо го окаляхте пакъ. Моля ви се, г-да прѣдставители! Вземѣте въ внимание и това, което казахъ, вземѣте въ внимание и онии аргументи, които г. Мушановъ ви наведе, че не може да се държи едно положение постоянно да се влошава, не може да се държи една рана да гангранияса, да се не рѣже. Ние сме длъжни часъ по-скоро да отрѣжемъ прѣста, за да не доде редъ да рѣжемъ ржката, а ония, които слѣдъ като отрѣжемъ прѣста даватъ възможность да гангранияса цѣлото тѣло, нека отговорятъ. Ние отрѣзваме прѣста като гласуваме за заема и смѣтаме, че изпѣлняваме единъ свой дългъ къмъ отечеството, а ония, които взиматъ на себе си отговорността по-нататъкъ, за да не гангранияса цѣлото тѣло, нека тѣ отговорятъ съ задължението, което взиматъ върху себе си. Азъ, прочее, ще гласувамъ за тоя заемъ, защото иначе може да доде още по-голямъ опасность за държавата.

Д. Драгиевъ: Г-да прѣдставители! Азъ искамъ да говоря по заема, но часътъ е вече 7. Не зная дали не ще да продължа и слѣдъ 8 ч., но ако нѣмате желание да ме изслушате сега, понеже ще говоря по-дълъко, тогава бихъ молилъ да остане за утрѣ, ако ли (Отъ дѣсницата: Сега, сега!)

Д. Драгиевъ: (Отъ трибуната.) Г-да прѣдставители! По сѣдобносния въпросъ, който ни занимава, се говори, наистина, доста. Виждамъ настроението, особено на почитаемото болшинство, че е да направимъ економия въ говоренето по този въпросъ, да се свършатъ вече разискванията по него и да не товаримъ държавата съ излишни разноски съ дължкото си говорене — да направимъ въ това отношение поне една економия. Ще да ми простятъ г. г. прѣдставителитѣ да не сподѣлямъ този възгледъ за економия въ говоренето тогазъ, когато се касае въпросътъ да вземемъ едно рѣшение, което може по своитѣ послѣдствия да бѣде твърдѣ не-

чално, твърдѣ гибелно, не само за близкото бѣдѣще, но малко и за по-далечното. Не смѣтамъ азъ, че трѣбва да правимъ економия въ говоренето тогазъ, когато, споредъ моето скромно мнѣние, се коватъ нови вериги за страдалческата наша България. Ако едно Народно Събрание, г-да прѣдставители, е длъжно да бѣде много бдително, много внимателно, много добросъвѣстно, когато се разглеждатъ законопроекти, които могатъ да бѣдатъ измѣнени отъ туй също Събрание утрѣ, други денъ, или отъ послѣдующе Народно Събрание, много повече трѣбва да бѣдемъ вниматели, трѣбва да бѣдемъ безпристрастни и добросъвѣстни, когато се касае въпросътъ за единъ договоръ като настоящия, който ще засегне не само една колиба, не само едно село, не само единъ градъ, или едно сѣсловие, но ще засегне изобщо цѣлия народъ, този народъ, който е живъ днесъ и който утрѣ ще се ражда, — единъ договоръ, казвамъ, който ще засегне сѣдбинитѣ на българския народъ въ разстояние на цѣли 50 години врѣме. При разискването на такъвъ важенъ въпросъ, трѣбва всинца да се отърсимъ отъ партизанската злоба, да туримъ ржка на сърцето си и да говоримъ като българи, като хора, а не като партизани.

Истина е, че по въпроса за заема се говори доста отъ хора вѣщи, отъ хора, въ финансовата компетентность на които никой не може да се съмнѣва, тази компетентность на които никой не оспори. Ще да позволите, обаче, да кажатъ нѣкои и друга дума и нѣкои хора отъ реда на ония, на които всинца признаватъ компетентността да плащатъ, но на които малцина признаватъ правото да влизатъ въ разбирателството на подобни въпроси. Азъ нѣмамъ претенцията да ви кажа Богъ-знае какви нови нѣща, да ви посоча Богъ-знае какви тѣкности по този въпросъ, но ще ви кажа онова, което и простото око на простия смъртенъ може да съгледа въ тоя договоръ.

Прѣди всичко, г-да прѣдставители, въ моитѣ очи и този договоръ, и този заемъ не е нищо друго, освѣнъ една твърдѣ обикновена лихониска сдѣлка, съ каквито западнитѣ банкери удостояватъ България. Лихвата е 5%, но споредъ прѣсмѣтанията, които се направиха отъ вѣщи говорители по този въпросъ, тя не е 5%, а нѣщо повече. Задължаваме се за 106.000.000 л., обаче нѣма да ни дадатъ 106.000.000 хората, а ще ни дадатъ само 86.390.000. Оставалитѣ 19.610.000 л. това сж пари, които, безъ да получимъ нито стотинка отъ тѣхъ, ние се задължаваме тоже да ги платимъ, като имъ плащаме въ продължение на 50 години напусто и лихвата. И разноскитѣ, г-да прѣдставители, що се прѣдвиждатъ въ този договоръ, не сж малко; тѣ сж разноски твърдѣ многобройни. Може би на нѣкои да се види съвсѣмъ дребна работа, да се прави смѣтка и на разноскитѣ по единъ такъвъ голѣмъ заемъ. Азъ не сподѣлямъ такъвъ възгледъ за дреболитѣ, защото отъ най-малката дупчица може да потъне най-големиятъ корабъ. Животътъ

на тоя свѣтъ състои отъ дреболии и, който не обръща внимание на тия дреболии, на минутната рана, той ще да бѣде осъденъ на погибель. Заради това азъ ще си позволя да кажа нѣколко думи по тия разноси, толкозъ повече че сж стоварени на гърба на България. По чл. 3 ето какво се казва: (Чете.) „Когато се изчерпятъ купоннитѣ листове, тѣ ще бѣдатъ подновявани на разноси на българското правителство.“ По чл. 5: списъкътъ на померата на погасенитѣ титри ще се обнародва въ единъ вѣстникъ въ София, Петербургъ, Парижъ, Франкфуртъ, Берлинъ, Лондонъ, Виена, Брюкселъ, Амстердамъ, Базелъ, Цюрихъ и Женева, за смѣтка на българското правителство. По чл. 6: погасенитѣ купони и облигации ще се изплащатъ по желанието на приносителитѣ въ поменатитѣ погорѣ градове, пакъ за смѣтка на българското правителство. По чл. 7: продупчването и повръщането на погасенитѣ титри и приложенитѣ къмъ тѣхъ купони, както и изтегленитѣ купони, ще става за смѣтка на българското правителство. По чл. 8: въ случай на прѣдсрочно изплащане — което надали ще бѣде, — оповѣстяване за това ще става пакъ въ упоменатитѣ погорѣ 12 европейски града, на разноси на българското правителство. По чл. 9: приврѣмненитѣ и окончателнитѣ титри на настоящия заемъ ще се изработятъ на разноси на българското правителство. По сѣкия членъ: изплащането на български делатъ въ Парижъ за подписване окончателнитѣ титри ще бѣде пакъ на български разноси. По сѣкия членъ: титритѣ ще бѣдатъ обгербовани съ французки, руски, английски, германски, австрийски и др. гербови марки, въ надлеженъ размѣръ, и съ български за смѣтка на българското правителство. По чл. 14: въ случай на изгубване — ако си изгуби нѣкой облигацията, — въ случай на изгубване, откриване или унищожение титри отъ заема, българското правителство ще вземе грижата за замѣняването имъ съ нови. По чл. 16: загубитѣ въ курса на паритѣ ще бѣде за смѣтка на българското правителство. Когато изпратимъ отъ тукъ милиони за лихви и погашения, разликата въ курса ще бѣде на нашъ грѣбъ. По чл. 18: разносикитѣ за отпечатването на бандеролитѣ, такситѣ, разносикитѣ за прѣнасянето и митата ще бѣдатъ въ тежестъ на българското правителство. По чл. 34: българското правителство ще поддържа не само своя чиновникъ тукъ, но ще поддържа и чуждъ контрольоръ и негови помощници, като опрѣдѣля за тази цѣль сумата 75.000 л. годишно, която въ разстояние на 50 години хвърля доста милиони. По чл. 35: българското правителство ще поддържа необходимата стража за запазването учрѣжденията на тоя чуждестраненъ контрольоръ. Тукъ ще пазимъ чуждия делегатъ. Вънъ отъ това, по чл. 14, българската държава ще плаща на банкитѣ една комисиона $\frac{1}{4}\%$ за изтегленитѣ купони и $\frac{1}{8}\%$ за изтег-

ленитѣ облигации. Всичко това, г-да прѣдставители, е твърдѣ дребно, но тѣ е нѣщо, което въ разстояние на 50 години хвърля милиони, заради които милиони ние още сега се задѣлжаваме. Самъ г. Министърътъ на Финанситѣ каза, че е прѣдвидѣлъ една сума, сега-засега, за тия разноси отъ $2\frac{1}{2}$ милиона лева. А колко ще станатъ тѣ по-нататѣкъ и какво ще хвърлятъ съ проста лихва и какво би могло да хвърлятъ съ сложна лихва, това остава всѣки да си помисли. Отъ друга страна, твърди се, г-да прѣдставители, че този заемъ не билъ новъ заемъ, че този заемъ нѣмало да докара нѣкой нова и особена тежестъ на страната, защото 86.000.000 л. щѣли сме да вземемъ и, като разчитимъ летящитѣ си дългове, щѣли сме да платимъ на банкитѣ не твърдѣ много, та нѣмало какво да купя, ако го приемемъ. Споредъ казаното на самия Министъръ на Финанситѣ обаче, годиннитѣ аюкитетъ на този заемъ, годинната сума, която ще плащаме за лихви и погашения, се равнява на 5.790.000 л. Прочее, въ разстояние на 50 години, плащано по 5.790.000 л., хвърля една сума отъ 289.500.000 л. (Ц. Таслаковъ: Много янлжшъ ти е смѣката. Трѣбва да отидешъ въ IV отдѣление да се научишъ.) Въ какво е янлжшъ, г-нѣ Таслаковъ? (Ц. Таслаковъ: Нѣма да плащаме 50 години сѣ по 5.000.000 л. лихва.) Азъ питамъ г. Министра на Финанситѣ да каже, истина ли е, че ще плащаме 50 години по 5.000.000 л.? (Министъръ М. Сарафовъ: Истина е!) Г-нѣ Таслаковъ! Истина ли е? (Смѣхъ. — Ц. Таслаковъ: Всѣка година, като ставатъ погашения, лихвитѣ се намаляватъ.) Идѣте тогава Вие та се научете на тая работа. И азъ, г-нѣ Таслаковъ, нѣма да Ви пращамъ въ IV отдѣление, както пращате мене, но ще Ви прати при г. Министра на Финанситѣ да Ви каже, че по 5.790.000 л. ще плащаме въ разстояние на 50 години. (Ц. Таслаковъ: Азъ споря, че лихвитѣ не могатъ да бѣдатъ сѣ 5.000.000 л. за 50 години.) Моята смѣтка е такава, че зарадъ 86.000.000 л., които ще вземемъ сега, ние до края на срока ще платимъ, и то безъ сложна лихва, 289.500.000 л. (Ц. Таслаковъ: Съ главницата заедно.) Да, съ главницата заедно. Тѣй щото, 203.000.000 л. ще отидатъ само за лихви. Истина ли е, г-нѣ министре? (Министъръ М. Сарафовъ: Истина е! — Смѣхъ. — Ц. Таслаковъ: Ако ги държите 100 години, ще платите повече.) Извѣртайте сега както щете. Отъ друга страна, г-да прѣдставители, менѣ се вижда много тежко условieto на изплащането. Отъ чл. 20 се разбира, че изплащането ще стане не въ два срока въ годината, а ще се изплаща всѣки мѣсець, защото делегатътъ на банкитѣ всѣки мѣсець каквото надне отъ бандерола ще го изпраща въ Парижъ. Тѣй щото, отъ една страна въ договора се казва, че изплащането ще става на всѣки 6 мѣсеца — на 100 равни шестмѣсечия, — а въ сѣщностъ излиза, че изплащането ще стане на 600 мѣсечини, защото въ 50 години по 12 мѣсеца правятъ 600 и всѣки мѣсець ще събира и изпраща по една частъ; всичко

това, разбира се, е дребна работа, но всичко това сѣ коштува нѣщо прѣз толкова дълго врѣме.

Друго едно условие, което е особено тежко и прави договора за заема неприемливъ, е въпросътъ за гаранцитѣ. Споредъ чл. 16 отъ договора, вѣнъ отъ туй, дѣто българската държава ще вписва въ бюджета си всѣка година нужната сума за изплащане шестмѣсечията отъ заема, заедно съ всичкитѣ разноси, но прѣдвижда се и за гаранция приходътъ отъ бандерола, приходътъ отъ мурурието и, освѣнъ това, една добъвъчна гаранция отъ 1.500.000 л., които ще бждатъ одържани още сега и които съ лихвитѣ въ разстояние на 50 години хвърлятъ милиони.

Договорътъ, г-да прѣдставители, споредъ моето скромно мнѣние, се явява неприемливъ така сѣщо и поради онѣзи голѣми права, които си присвояватъ банцитѣ чрѣзъ него, поради ония тежки обвѣрзвания, съ които тѣ обвѣрзватъ нашата държава. Твърдѣ тежко условие е, ще се съгласите, условието, което прѣдвижда чл. 35, освѣнъ правилствениятъ комисаръ, при делагата на банцитѣ нито министърътъ, нито Народното Събрание, нито нѣкой другъ финансовъ контролоръ ще може да прѣглежда смѣткитѣ и книгата на контролното банково учрѣждение. По чл. 32 други тежки условия, други тежки задължения: българското правителство се задължава въ разстояние на двѣ години отъ деня на емисията да не издава никакви цѣнни книжа или такива, гарантирани отъ държавата. По чл. 12: титритѣ и купонитѣ на заема се освобождаватъ за винаги отъ всѣкакви данѣци, такси, право, или каквито да бждатъ данѣци прѣдвидени или каквито биха се прѣдвидѣли отъ българскитѣ закони. Най-унизителното обвѣрзване за нашата държава въ тоя договоръ се явява обвѣрзването, което правятъ банцитѣ по чл. 18: опрѣдѣлението на данѣцитѣ съставляюща залога, начинътъ на събирането имъ, както и изобщо всичкитѣ закони, правилници и други разпореждания касателно тѣзи даждия, които сѣ въ сила, не могатъ да се измѣняватъ безъ съгласието на делегата на носителитѣ на титритѣ.

Ако има, г-да прѣдставители, едно условие прѣмно тежко, едно условие, което ние, които сме се клеили да пазимъ свето конституцията, да не можемъ по никои начинъ да го приемемъ, то е това условие, което прѣдвижда чл. 18. Моля ви се, въ продължение на 50 години българскитѣ Народни Събрания да нѣматъ право да измѣнятъ законитѣ по бандерола (Н. Гимиджийски: Да освободимъ контрабандата!) и по мурурието! Да нѣматъ право да измѣнятъ законитѣ за тия данѣци, да нѣматъ право да измѣнятъ единъ правилникъ! Сега може да се каже, г-да прѣдставители, че туй е за наше добро. Споредъ нашия умъ може да е днесъ тѣй, ама споредъ ума на една друга Камара, която ще дойде утрѣ, която ще дойде подиръ 10 години, подиръ 15 години, може споредъ ума на тия хора и споредъ тогавшнитѣ условия може да не бжде добро. Защо ние да ги обвѣрзваме съ този договоръ, отдѣ на-

каждѣ си присвояваме правото, чрѣзъ съгласието си да се прокара този членъ, да тѣпчемъ нашата конституция, която казва, че Българското Народно Събрание може да измѣнява, допълва и отхвърля известни закони? Кой ни е далъ това право намъ, едно Обикновено Народно Събрание, да нарушаваме въ тази смисълъ конституцията, да си отнемемъ ние правото да измѣняваме българскитѣ закони, да отнемемъ правото и на онуй Народно Събрание, което ще дойде слѣдъ насъ, да отнемемъ правото на онѣзи Народни Събрания, членовѣтѣ на които ще се родятъ слѣдъ 10—15 години? Менѣ ми се чини, че ние тѣпчемъ конституцията, като даваме едно задължение, да не могатъ да се промѣняватъ известни български закони, когато ние сме едно Обикновено Народно Събрание; и такова едно наше обвѣрзване, да се не промѣнятъ българскитѣ закони въ бждще, да не се промѣни даже единъ правилникъ, такова едно наше обвѣрзване е противоконституционно, и ние нѣмаме право да го налагаме на нази си, нито на бждшитѣ Събрания.

Послѣ, има, г-да прѣдставители, и другъ единъ въпросъ. Казва се, че Теневиятъ конверсионенъ заемъ отъ 260.000.000 л. може да се смѣта вече за заемъ падналъ. Ние днесъ сключваме единъ новъ заемъ съ едни банки, които, споредъ показанията на хора добрѣ знаещи въпроса, не сѣ нищо друго, освѣнъ сѣщитѣ банки, които сѣ ни заемвали и по-прѣди; а не чухме да се каже нѣщо за паралелната линия, за желѣзницата Нова-Загора—Ст. Загора—Пловдивъ. Какво ще стане съ тая линия, г-нъ министре? Менѣ ми се чини, че когато се налагатъ едни тежки условия, ние поне, народнитѣ прѣдставители, имаме право да се интересуваме, имаме право да искаме да знаемъ какво става съ въпроса за паралелната линия. (Нѣкой отъ дѣсницата: Питайте г. Теодорова!) По този въпросъ договорътъ нищо не казва, министърътъ и той мълчи, както мълчи и договорътъ. (Смѣхъ въ дѣсницата.) Какво ще хортуватъ сега банцитѣ! Разбира се, тѣ ще проговорятъ сетнѣ, но ще говорятъ онова, което е въ тѣхенъ интересъ, и като се ние обвѣрзваме и днесъ пакъ съ новъ заемъ, макаръ и да е падналъ конверсионниятъ договоръ, тѣ пакъ ще си наложатъ волята и по тоя въпросъ; не ние ще бждемъ господари въ това отношение.

Друго едно важно обстоятелство има, г-да прѣдставители, че споредъ чл. 37 изглежда като че банцитѣ нѣматъ сериозно намѣрение да ни улеснятъ. Въ договора се прѣдвижда, че могатъ тѣ да си осигурятъ 35.000.000 л., своята вземанка, а онуй, което ще ни дадатъ слѣдъ мѣсець, слѣдъ два, слѣдъ произвеждането на заема, ние твърдѣ можемъ да се съмнѣваме дали ще ни го дадатъ, защото по чл. 37 е казано, че въ случай на война, въ случай на смутъ, въ случай на една финансова криза, степенята на която тѣ сами ще опрѣдѣлятъ, а не ние, тѣ могатъ да спратъ отпушането на паритѣ. (Г. Пасаровъ: Въ договора е опрѣдѣлено, г-нъ Драгиевъ!)

Послѣ, нѣкои говорители казватъ, да се гласува договорътъ за заема, да се развържатъ рѣшитѣ на правителството, да се покрие летициятъ дългъ. Едно, че въ самия договоръ, както забѣлѣзиха и други говорители, е казано, че ще се изплати частъ отъ летициятъ дългъ, и, друго, като имаме ние досегашната практика на българскитѣ правителства, че сж се прѣдвиждали суми въ бюджета за изплащане на тия или ония дългове, а не сж плащани, ами сж употребявани за други цѣли, ние можемъ много да се съмнѣваме, даже и като се сключи заемътъ, като ни дадатъ хората 86.000.000 л., дали ние ще си платимъ всичкитѣ летици дългове, или ще платимъ една частъ отъ тѣхъ, а пѣкъ съ останалитѣ пари ще трѣгнемъ да правимъ други нѣкои работи, и крилата на летициятъ дългъ ще си останатъ да летятъ, да летятъ, докато ни заведатъ пакъ въ онуй положение, въ което се намирахме есенесъ; дали, казвамъ, нѣма частъ отъ тия суми да се употребятъ за други цѣли и да останатъ пакъ летициятъ дългове непокрыти.

Г-нъ Министърътъ на Финанситѣ въ своето изложение по този заемъ искаше да каже, че е необходимо консолидирането на летициятъ дългъ, защото то ще облекчи държавния бюджетъ сега-засега съ една сума отъ около 5.000.000 л. Ако се приеме, казва той, заемътъ, ние ще впишемъ въ бюджета си 5.790.000 л. при другитѣ суми, които имаме да вписваме за другитѣ дългове; ако ли заемътъ не се приеме, ние ще впишемъ една сума около 10.000.000 л. Тѣй щото, единичката причина, главниятъ доводъ въ мойтѣ очи отъ страна на г. министра се явява това, че трѣбва да се приеме заемътъ, за да не впишемъ още 10 милиона лева за дългове въ бюджета, ами да впишемъ още само 5 милиона и нѣщо. Ако вписването на тия 10.000.000 л. щѣше да трае въ продължение на 50 години, азъ щѣхъ да уважа този мотивъ на г. министра, защото, намѣсто да се товари държавата съ 10.000.000 л., по-хубаво е да натоваримъ бюджета само съ 5.790.000, и, не ще съмнѣние, би било полезно тогава да се приеме заемътъ по тия съображения; но ако погледнемъ на цифритѣ, които ни се посочиха, ние ще видимъ, че тѣзи 10.000.000 л., които ще впишемъ въ бюджета си, ако би да не се приеме заемътъ, нѣма да сж за 50 години, ами тѣ ще сж за много кратко врѣме — само за първитѣ двѣ-три години; когато отъ друга страна 5.790.000 л., които ще впишемъ въ бюджета, макаръ и да сж ужъ по-малко, но тѣ нѣма да сж само за 3—4 години, ами тѣ ще да се вписватъ въ бюджета прѣзъ цѣли 50 години врѣме.

А кои сж тия суми, които биха натоварили бюджета съ около 5 милиона лева повече, ако се не приеме заемътъ? Това сж останалитѣ ни дългъ срѣщу съкровищнитѣ бонове. Този дългъ, споредъ тогавашния договоръ, е трѣбвало да бжде изплатенъ въ четири години. Изплатено е досега нѣщо отъ него и оставатъ 13.160.000 л., споредъ думитѣ на г. министра; нека да ги кажемъ 14.000.000 л.

Тѣзи 14.000.000 л., раздѣлени въ 2—3 години, даватъ една разлика отъ по 5—6 милиона лева, и отъ тѣхъ произлизало това перо, което прави сумата, що ще се впише въ бюджета, да достига 10.000.000 л. Ако не се приеме заемътъ, какво ще бжде? Ако не се приеме заемътъ сега, ще натоваримъ бюджета, наистина, съ 10.000.000 л., но тѣзи 10 милиона, понеже 6 милиона отъ тѣхъ ще отидатъ за погашение дълга срѣщу съкровищнитѣ бонове, на другата година се намаляватъ вече, а по-другата година ние ще платимъ и другитѣ 6 милиона, та въ разстояние на двѣ-три, па кажете и четири години даже, ако стане закъсняване на тѣзи 14.000.000 л., ние ще се очистимъ отъ тѣхъ, не ще да имаме да ги дължимъ, и тогава въ бюджетитѣ си ние нѣма да вписваме и по-нататѣкъ сѣ 10.000.000 л. още, а ще вписваме нѣщо по-малко, и на всѣки случай много по-малко отъ онова, което прѣдставлява тази постоянна цифра за 50 години отъ 5.790.000 л., която да вписваме, ако се заемътъ сключи.

Мнозина гледатъ, г-да прѣдставители, на този договоръ като на единъ заемъ такъвъ: просто като че ли ще вземемъ отъ единия джобъ и ще туримъ въ другия, като че ли никакъвъ товаръ нѣма да причини той на държавата, като че ли само за наше добро, за наше улеснение ни го правятъ банкитѣ; но ето нѣ, намиратъ се глупици хора, които не разбиратъ отъ туй добро и се отказватъ отъ заема, ритатъ противъ него. Азъ мисли, че твърдѣ голѣмо добро нѣма да ни направятъ банкитѣ съ този заемъ, защото замѣниме съ него покрай другото доста дългове безлихвени. Летициятъ ни дългъ е отъ 86.000.000 л. и се състои отъ нѣколко вида пера. Едно перо е 14.000.000 л., за които споменахъ и които ние въ 2—3 години, при едно малко затруднение, ще можемъ да погасимъ и не ще го имаме вече. Ако ние не си зададемъ това затруднение да го платимъ въ 2—3 години, а го отсрочимъ, тогава какво ще стане? Ще стане слѣдующето. На тия 14.000.000 л. ние ще трѣбва да плащаме лихвитѣ въ разстояние на 50 години, а пѣкъ тѣзи лихви възлизатъ на около 40.000.000 л. (А. Урумовъ: Съ логаритмитѣ ли го намѣрихте?) Намѣрихъ ги съ каквото ги намѣрихъ.

Послѣ, има и други дългове, г-да прѣдставители, дълга къмъ Народната Банка. За дълга къмъ Народната Банка дѣйствително ние плащаме лихвата, но ние, когато плащаме тия лихви, сѣ трѣбва да правимъ смѣтка, кому ги плащаме. За дълга къмъ Народната Банка отъ 28.000.000 л. ние плащаме лихви, но тѣзи лихви оставатъ въ България, а ако приемемъ заема, ще плащаме тѣзи лихви въ странство; а на 28.000.000 л. лихвитѣ въ разстояние на 50 години тѣ хвърлятъ милиони и тѣзи милиони ще отидатъ тоже въ странство. (А. Урумовъ: Ти го научи това отъ Теодорова!)

Послѣ, къмъ Високата Порта имаме единъ дългъ отъ 290.000 л., за Източна-Румелия единъ дългъ

отъ 1.921.000 л., окупационния дългъ къмъ руското правителство отъ 5.481.000 л., за покупка на пушките 630.000 л. — всичко това хвърля една сума отъ 8.122.00 л. За тази сума ние не плащаме никакви лихви и можемъ постепенно-постепенно да я изплащаме отъ бюджетни економии, а не да отиваме да я разсрочваме въ разстояние на 50 години да плащаме лихви на тая сума, които лихви възлизатъ на милиони и ще отидатъ пакъ въ странство.

Азъ не мога да бъда съгласенъ, като народенъ прѣдставителъ, по никой начинъ за приемането на тоя договоръ, защото поне за себе си съмъ дълбоко убѣденъ, че той нѣма да покрие летищитѣ дългове, че голѣма частъ отъ тоя заемъ, макаръ и да се сключи ужъ за покриване на тѣзи летищни дългове, може да се употреби за съвсѣмъ други цѣли, далеко не производителни, (А. Урумовъ: Какви, напр.?) и, отъ друга страна, като не се правятъ економии, ако правителството сега въ туй болно врѣме, съ тия си вързани ржцѣ, не иска да чуе народното прѣдставителство за намаления, не иска да се покори на народния гласъ и да направи економии прѣди да прави заеми, — азъ за себе си съмъ дълбоко убѣденъ, че то нѣма да ги направи и слѣдъ като му гласуваме заема. Да, и слѣдъ като му гласуваме заема, то економии пакъ нѣма да направи, намаления нѣма да направи, летищитѣ дългове ще си останатъ, недоимъцитѣ ще си растатъ, свръхсметнитѣ кредити ще вървятъ и летищитѣ дългове, вмѣсто да имъ се оскубятъ крилата, ще растатъ, ще растатъ, докато образуватъ едно голѣмо крило, което ще ни прати пакъ при монопола! И азъ мисля, че всѣки единъ, който е противъ монополитѣ, който е противъ поробването на България, трѣбва да бѣде противъ този заемъ, защото това не е нищо друго, освѣнъ отваряне вратата на България за монополитѣ. (Гласове: А а а!) Азъ съмъ противъ този заемъ, г-да прѣдставители, защото съ него не се лѣкува злото, не се корени, ами злото си остава да стои. Прѣди всичко, кое е коренътъ на злото, кое е това зло, което е докарало страната ни до туй забатачено положение, и ще може ли то да се оправи съ заема? Злото, г-да прѣдставители, не е въ туй, че хората не ни върватъ да ни дадатъ добъръ заемъ. Злото е свършено другадѣ. Разбира се, че на туй зло коренитѣ му сж много, но единъ отъ важнитѣ корени на злото е тоя, че ние имаме малко държавни приходи, а сме се натоварили съ едни непосилни, съ едни грамадни държавни разходи. Злото е въ това, че отъ Освобождението досега ние сме вървѣли, може да се каже, не толкозъ напредъ въ отношение на производителностъ, колкото въ отношение на разточителностъ. Ако се хвърли единъ погледъ на нашитѣ бюджети отъ Освобождението досега, ще да се види, че въ първитѣ години слѣдъ Освобождението нашитѣ бюджети сж сключвани, сж упражнявани много благоразумно, много патриотично. Въ първитѣ нѣ-

колко години слѣдъ Освобождението нашитѣ бюджети сж приключвани съ излишѣци, г-да народни прѣдставители. Въ 1879 г., когато бюджетътъ е билъ отъ 20 и нѣколко милиона лева, тогава правителството е могло да сключи бюджетъ съ единъ други излишѣкъ отъ 2½ милиона. По-послѣ е имало други излишѣци, но дохождатъ врѣмена, излишѣцитѣ се покриватъ и намѣсто излишѣци въ бюджета захващатъ да се явяватъ свръхсметни кредити, захващатъ да се появяватъ недоимѣци, захващатъ да се сключватъ заеми. Наистина, частъ отъ тѣзи заеми сж отишли и за производителни цѣли, истина, че 104 милиона лева, па и нѣщо повече, сж дадени за постройкы на желѣзници, за постройкы на пристанища, за други обществени постройкы, но голѣма частъ отъ заемитѣ сключвани досега се губи нѣкъдѣ. А тѣ се губятъ затуй, защото бюджетитѣ сж сключвани съ недоимѣци, защото винаги отсетнѣ е имало свръхсметни кредити, които сж способствували за увеличението на тия недоимѣци. Ако ние смѣтаме, г-да народни прѣдставители, че ще оправимъ положението, забатаченото наше положение, съ заеми, то ние трѣбва да хвърлимъ единъ погледъ на нашитѣ заеми, да ги видимъ какво прѣдставляватъ тѣ отъ себе си, дѣ ни водятъ. Тѣ сж една стълба — нека видимъ на кѣдѣ води тая стълба. По моето скромно мнѣние заемитѣ на единъ частенъ човѣкъ, заемитѣ на една държава трѣбва да бѣдатъ изключение, а не правило. А пъкъ какво виждаме у насъ? Отъ 1888 г. постоянно се правятъ заеми, опити за сключване на заеми. Въ 1888 г. заемъ; въ 1889 г. заемъ; въ 1892 г. заемъ; въ 1896 г. заемъ, по-послѣ пакъ другъ заемъ; въ 1898 г. заемъ; въ 1899 г. заемъ; въ 1900 г. другъ заемъ; въ 1901 г. другъ заемъ; сега въ 1902 г. другъ заемъ. Вече отъ 10—12 години насамъ ние сѣ се опитваме заеми да сключваме. Но ще кажете, че тия заеми не сме ги взели всичкитѣ. Азъ зная, че само нѣколко отъ тѣхъ има осществени, но ако не сме могли да сключимъ всичкитѣ, вината не е толкова наша. Ако имаше кой да уйдисва на нашия акълъ да ни дава заеми, колчимъ поискаме, сигурно всѣка година можехме да правимъ заемчета малки или голѣми. Условиата на тия заеми, г-да, се явяватъ отъ година на година по-тежки; емисиитѣ сжко отъ година на година, отъ заемъ на заемъ, се явяватъ по-низки. Послѣ, и условиата на заемитѣ сж бивали сѣ по-тежки и по-тежки. Заемътъ, напр., прѣзъ 1888 г. за откупване на Русе-Варненската желѣзница е билъ сключенъ безъ никаква гаранция и е билъ сключенъ безъ одръжка, сто на сто. Послѣ, за другитѣ заеми, които идатъ слѣдъ него, отъ 1889 г. явява се вече една гаранция. Азъ ще се спра на тия гаранции, за да ги видите, г-да прѣдставители, по-нагледно. (Д. Христовъ: Знаемъ го!) Азъ на Васъ не говоря, г-нѣ Христовъ!

Прѣдседателствуващъ А. Франгя: Моля Ви, оставѣте оратора да говори.

Д. Драгиевъ: Заемътъ прѣзъ 1889 г., сключенъ за 30 милиона съ емисия 85%, има вече една тежка гаранция — залагатъ се желѣзницитѣ Царибродъ — София—Вакарелъ и Ямболъ—Бургазъ. Можете да кажете, че не сж били още изкарани; тогава още по-злѣ. Послѣ, заемътъ отъ 1892 г. се явява съ по-тежка гаранция. Даватъ се като залогъ желѣзницитѣ Русе—Варна—Шуменъ—Плѣвентъ—София и Горна-Орѣховица—Русе; залагатъ се още и портоветѣ Варна и Бургазъ, и то при едни съвършено страшни условия, именно: шестъ мѣсеца ако се забави изплащането на купона, банцитѣ иматъ право да взематъ експлоатацията на желѣзницата; двѣ години ако се забави това изплащане, банцитѣ иматъ право да присвоятъ желѣзницитѣ. Вече тукъ слизае по-надолу по стѣлбата въ по-мрачното подножие. Слѣдъ него иде другъ заемъ срѣщу облигациитѣ, по който знаете, че се дава право на банцитѣ да продаватъ нашитѣ цѣнни книжа. И, най-сетнѣ, иде монополниятъ заемъ, на който тежкитѣ условия всѣки знае. Отхвърли се този заемъ, сега дойде пъкъ тоя заемъ, на който гаранцията, на който обвѣзванията сж едно стѣпало още по-надолу къмъ мрака, а не стѣпало по-нагорѣ къмъ живота. (Глъчка.)

А. Станчевъ: Запазѣте тишината, г-нѣ прѣдседателю!

И. Георгиевъ: Когато дойде врѣме, и ние нѣма да мълчимъ! Сега като говори ораторътъ, трѣбва да има тишина!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Вие правите смущение!

И. Георгиевъ: Щомъ стана да говори единъ земледѣлецъ, смѣете се, а не трѣбва да се смѣете! (Глъчка.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля, тишина, г-да!

И. Георгиевъ: Отъ васъ ставатъ по 20 души да говорятъ и никой не се смѣе! (Глъчка.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Моля ви, тишина!

Д. Петковъ: Часътъ е 8!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Продължавайте, г-нѣ Драгиевъ!

Д. Драгиевъ: Вѣдзорѣте тишината!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Тишината е вѣдворена.

По този начинъ се губи врѣме, г-да прѣдставители! Моля оратора да продължава.

Д. Драгиевъ: Като имамъ прѣдъ видъ, г-да прѣдставители, тая стѣлбица на нашитѣ заеми, като имамъ прѣдъ видъ, че отъ заемъ на заемъ усло-

вията сж по-тежки, обвѣзванията ставатъ по-голъми; като имамъ прѣдъ видъ, отъ друга страна, че и съ този заемъ ние нѣма да туримъ точка на летящитѣ си дългове, че и слѣдъ този заемъ ще дойдатъ други заеми съ условия, може би, много по-несносни, съ гаранции много по-тежки за насъ, азъ дохождамъ до заключение, че, ако я караме сѣ така съ заеми, ако нѣрвимъ сѣ по тая стѣлба надолу, ние ще дойдемъ въ нашия економически гробъ. Заради туй по никой начинъ не мога да бъда съгласенъ за приемането на такъвъ единъ заемъ. (Обаждаатъ се: Часътъ е 8.) Колкото и да ви сж неприятни моитѣ думи, азъ ще говоря още. Така щото . . . (Глъчка.)

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Говорѣте г-нѣ Драгиевъ. Има още 5 минути до 8 часътъ.

Д. Драгиевъ: Не ща да свърша нито за 10 минути. Ако тѣмъ е тежко да слушатъ, когато се говори за веригитѣ, които се коватъ за страната, трѣбва да знаете, че ще бждатъ тия вериги много по-тежки на тия хора, които ще ги носятъ, които ще пѣшкатъ подъ тѣхъ въ продължение на 50 години. (Д-ръ Н. Геннадиевъ: Стѣга ги ботунътъ нѣщо, затуй не искатъ да слушатъ!) Въ продължение на 20 и нѣколко години, отъ 1879 г. до 1900 г., г-да прѣдставители, е постѣпило по бюджета въ хазната 1.321.863.806.60 л. Това сж сумитѣ постѣпили въ държавното ковчежничество отъ 1879 г. до 1900 г.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: Позволѣте, г-нѣ Драгиевъ. — Г-нѣ прѣдседателю! Ако почитаемиятъ Старозаторски народенъ прѣдставителъ има намѣрение да свърши въ кратко врѣме, безъсмишно, по-добрѣ е сега да го изслушаме, но ако ораторътъ има намѣрение да говори по-дълго, (Д. Драгиевъ: Не ще мога да свърша сега!) трѣбва да се постави въпросътъ на гласуване: дали да се отложи засѣданieto или да се продължи.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ доколкото разбрахъ г. Драгиева — той доста изчерпателно говори, — не мисля, че има толкова много да говори, и ще моля г. г. прѣдставителитѣ да го изслушатъ докрай.

Д-ръ Н. Геннадиевъ: И да има да говори ораторътъ дълго и да нѣма да говори, трѣбва да рѣшимъ въпроса споредъ правилника!

Прѣдседателствующъ А. Франгя: Азъ слѣди часовника и, когато дойде врѣме, ще си изпѣля дълга.

Министъръ-Прѣдседателъ Д-ръ С. Даневъ: Сега часътъ приближава 8 и ако се отнесохъ до васъ, то е, да помоля г. прѣдседателя да консултира съ $\frac{2}{3}$ отъ г. г. прѣдставителитѣ желае ли Народното Събрание да изслуша оратора докрай.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Частъ е 8. Съгласно правилника, Камарата има право да разрѣши, дали да се продължатъ разискванията, както каза г. Министъръ-Прѣседателътъ. Азъ консултирамъ Камарата и моля ония, които приематъ да се продължатъ разискванията, съгласно правилника, да си вдигнатъ ржката. (Гласове: Болшинство! — Други гласове: Меншинство!) Моля г. г. квесторитѣ да прѣброятъ гласоветѣ.

Квесторъ Т. Начовъ: (Прѣброява гласоветѣ.) 100 гласуватъ „за“. (Гласове отъ лѣвицата: Трѣбватъ $\frac{2}{3}$!)

Прѣседателствующъ А. Франгя: Моля г. г. квестора да прѣброи колко сѣ присѣдствующитѣ г. г. народни прѣдставители.

Квесторъ Т. Начовъ: (Слѣдъ прѣброяването.) Всичко присѣдствуватъ 158 души. Нѣма $\frac{2}{3}$.

Прѣседателъ: **Д. Цанковъ.**

Министъръ-Прѣседателъ Д-ръ С. Даневъ: Азъ ще моля да се продължатъ дебатитѣ още утрѣ; така също утрѣ да имаме засѣдание съ същия дневенъ редъ. И азъ бихъ желалъ утрѣ да можемъ да свършимъ. Има записани да говорятъ само г. Драгиевъ и г. Досевъ; а ако има повече господа, които желаятъ да говорятъ, то да имаме засѣдание и утрѣ заранѣта. (Гласове отъ крайната лѣвица: А а а! — Нѣкой отъ лѣвицата: Двама-трима ще говорятъ.) Щомъ се вижда че нѣма повече да говорятъ, тогава да имаме засѣдание подиръ обѣдъ, но да почнемъ точно въ 2. ч.

Прѣседателствующъ А. Франгя: Който приема утрѣ въ 2 ч. да имаме засѣдание, да си вдигне ржката. (Болшинство.) Народното Събрание приема.

Засѣданието се вдига.

(Вдигнато въ 8 ч. послѣ пладнѣ.)

Подпрѣседатели: { **Д. К. Поповъ.**
А. Франгя.

Секретаръ: **И. Еневъ.**

Началникъ на Стенографическото бюро: **Т. Гълъбовъ.**